

De arbeiderskwestie heeft nooit echt hoog op de missionaire agenda gestaan (KADOC Leuven)

Arbeidersopstanden en het ontstaan van inlandse syndicaten: de houding van de Katholieke Kerk, (1940-1947)

Zana Aziza Etambala, KUL

Inleiding

Voor een beter begrip van deze studie, lijkt het noodzakelijk aan te stippen dat de christelijke syndicaten ook in Belgisch-Congo geen deel vormden van de Katholieke Aktie. Zij hingen niet af van de religieuze autoriteiten en engageerden zich bijgevolg onder geen enkel beding. In wezen dienden de christelijke vakbonden de beroepsbelangen te behartigen van alle arbeiders, zoals een zuster-verpleegster in een hospitaal beheerd door haar congregatie, ook alle zieken moest verzorgen. De geloofsovertuiging van de arbeider of van de patiënt deed niets ter zake⁽¹⁾!

Sommige progressieve geestelijken hebben frequent het etiket 'christelijk' voor de vakbonden betreurd maar konden er wel enig begrip voor opbrengen. Enerzijds kon de toevoeging van dat adjectief verantwoord zijn indien men daarmee doelbewust de inspiratie wou aangeven die voortvloeyde uit de christelijke moraal-

doctrine. Anderzijds was er een historische reden, namelijk de vrees dat de syndicaten zich opnieuw zouden politiseren, de specificiteit van het beroepsmatige vergeten en anti-religieus worden. Daarom was bij vele katholieken de neiging groot om het syndicaal milieu gezond te maken en op hun beurt een arbeidersorganisatie op te richten voor gelovigen bekommerd om de vrijwaring van hun religieuze vrijheid, hun politieke onafhankelijkheid en hun professionele rechten.

De christelijke vakbonden hebben nooit de verspreiding van het geloof als direct doel nagestreefd, maar wel de socio-economische organisatie. Betreffende de syndicaten konden de religieuze gezagsdragers in feite alleen interfereren op het moreel en sociaal vlak. Men mag stellen dat, vanuit levensbeschouwelijke hoek bekeken, Kerk en syndicaat niet van elkaar te scheiden, maar gewoon te onderscheiden zijn.

In feite zouden er geen intrinsieke verschillen

mogen bestaan in de verhouding tussen de Katholieke Kerk en de christelijke vakbonden in sedert eeuwen gechristianiseerde landen en in missielanden. Daarom kon pater Endriatis de relaties tussen de missionaire Kerk en de inlandse christelijke vakbonden moeiteloos omschrijven als volgt: "Ook de kristene syndicaten zijn sterk georganiseerd. Alhoewel met sympathie begroet door de missies, die in hen een zeer belangrijke factor zien voor het verwezenlijken van gezonde sociale toestanden, staan zij niettemin volledig onafhankelijk en worden niet door de missie als dusdanig geleid"⁽²⁾.

De kerkelijke autoriteiten spraken in de kolonie hun woordje mee in de discussie over het al dan niet toelaten van syndicale activiteiten voor Congolezen. Dat debat, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog en vooral de eerste jaren nadien heftig werd gevoerd, is het hoofdonderwerp van deze studie. Dit betekent geenszins dat de Katholieke Kerk voordien onverschillig stond tegenover de arbeiderskwestie.

De katholieke missies en het arbeidersvraagstuk vóór 1940

Op 22 april 1893 stuurde een zekere A. Van der Veken een brief naar Leopold II waarin hij zijn beklag deed over het schandalig gekonkel van de directeurs van de Compagnie du Chemin de Fer du Congo (CCFC). Zijn Congolees avontuur als bediende bij deze spoorwegmaatschappij was geëindigd ergens op de keien van de Antwerpse Meir. Hij voelde zich beledigd en bedrogen en wou dat gerechtigheid zou geschieden: de CCFC had diverse clausules van het contract niet geëerbiedigd⁽³⁾. Van der Veken dreigde ermee een rechtszaak tegen die maatschappij aan te spannen. Hij vroeg aan de koning tussen te komen opdat hij niet als een armoedzaaier of landloper in het opvangcen-

trum van Hoogstraten zou terechtkomen. Bij zijn brief voegde hij een rondzendbrief waarin hij op emotionele wijze de kuiperijen van de CCFC hekelde: "De Spoorwegmaatschappij van Congo zet, niettegenstaande de grieven die de meesten van haar agenten hebben te formuleren tegen haar, toch de aanwerving van agenten voort met vleiende beloftes en zij schijnt als enig doel te hebben mensen te vinden die zich willen lenen tot al haar kuiperijen [...]. Hoe komt het dat het niet in de contracten vermeld staat dat men begint te werken van 6h 's ochtends in een temperatuur waarin, na de vermoenissen van de dag, men tenminste een redelijke rust zou moeten toestaan om te kunnen weerstaan aan een moordend klimaat zoals in Matadi? Te Brussel spreekt men niet over die futiliteiten en het heeft voor haar geen belang als men er sterft?!!!"

Ik spreek dan nog niet over het beschavingswerk van de Congolese spoorwegmaatschappij dat erin bestaat de Congolezen te betalen met drie flessen alcohol per dag. Ik heb het evenmin over de andere truuks die gebruikt worden om de arbeiders te be-roven zoals het stelen van handtekeningen om de agenten te dwingen af te zien van al de rechten op hun ellendige lonen of zoals het uitdrinken van de flessen champagne, die bestemd zijn voor de zieken, door de ingenieurs en andere chefs.

Twee keren heeft dokter Alexandre mij willen doen repatriëren, maar alles was tevergeefs. Een tussenkomst van dokter Etienne was nodig opdat Espanet zou beslissen om mij uiteindelijk naar Matadi te roepen en mij uit die hel te laten vertrekken. De fameuze secretaris Goffin had nog middelen willen vinden om mij niet te laten vertrekken. Die mensen - ik bedoel Espanet en Goffin - zouden er beter aan doen de nodige vijzen en bouten aan te brengen op de fameuze brug van 60 meter over de M'Poza en de locomotief geen zes keren te laten ontsporen over vier kilometers (van Ma'Pemba tot Pallaballa tijdens mijn reis te Salampou).

Voor wat betreft mijnheer Lenoir, men heeft hem

heel eenvoudig begraven als een hond. Niemand, tenzij een priester, heeft zijn lijfelijk overschot kunnen begeleiden omdat men, volgens Paulissen, niet in Congo is om te wandelen maar om te werken. Geen enkel kruis duidt de plaats aan waar die povere lijkst begraven ligt met de trieste overblijfselen van diegene die nochtans een even groot kampioen van de beschaving is als Espanet en Goffin.

Gaat naar Congo, heren! Doet er u begraven voor de mooie zaak van de jenever-beschaving van de spoorwegmaatschappij. In het kamp van Yulolo en andere krepert men van miserie; daar heeft men niets te eten en tweederden van het personeel is altijd halfdood, wat niet te verwonderen is als de beste versterkende middelen die van hier worden gestuurd voor de zieken, worden geconsummeerd door de grote bonzen [...]⁽⁴⁾.

In de rand van de brief van Van der Veken staat met de hand geschreven dat die zaak reeds aanhangig werd gemaakt bij het parket en de auteur van die circulaire van laster was beschuldigd.

De CCFC, die van bij het begin van de aanleg van de spoorwegen in 1889 ook buiten Congo arbeiders ronselde, genoot een heel kwalijke reputatie. Dat was trouwens de reden waarom in het *Journal Officiel* van Saint-Louis van 5 december 1891, het bericht werd gepubliceerd dat men Congo-Vrijstaat niet kon beletten om spoorwegarbeiders te rekruteren in Senegal; doch, werd er snel aan toegevoegd, de gouverneur-generaal had klachten ontvangen van talrijke Senegalese arbeiders, onder meer van een meester-timmerman en een meester-smid, die verklaarden dat de CCFC niet altijd de contracten naleefde en dat vele van hun companen waren bezweken aan allerlei kwalen en aan het zengend klimaat. Daarom verbood de gouverneur-generaal uitdrukkelijk de functionarissen en de administratieve bedienden deel te nemen aan de rekruteringsoperaties. Voorts

verplichtte hij de emigratieagenten een voorafgaandelijke toelating tot rekrutering aan te vragen en een waarborg per kandidaat te storten⁽⁵⁾.

De werkomstandigheden bij de CCFC waren niet altijd de meest menselijke. Een ernstige arbeidswetgeving en solide veiligheidsmaatregelen waren in die tijd nog volstrekt onbekend. De begingeschiedenis van deze maatschappij staat bol van manifestaties van slecht humeur, grimmige stakingen en openlijke revoltes van zowel blanke als zwarte arbeiders. Met de regelmaat van de klok deserteerden misnoegde en uitgeputte werkers. Pas vanaf 1894-1895 verbeterden de arbeidsomstandigheden omdat de CCFC een nieuw loonsysteem met premies invoerde, investeerde in de voedselproductie voor de arbeiders en voor hen ook een medische infrastructuur uitbouwde. Maar in de koloniale en missionaire literatuur was er toen nergens enig spoor van syndicale initiatieven. Wellicht moet dat ons niet verwonderen omdat in Europa het syndicalisme op dat ogenblik ook nog in de kinderschoenen stond⁽⁶⁾.

Katholieke missionarissen zijn ooggetuigen geweest van de mistroostige toestand waarin de spoorwegarbeiders leefden. Op aandringen van graaf Hippolyte d'Ursel (1850-1937), één van de administrateurs van de CCFC, stuurde de bisschop van Gent, mgr. Antoine Stillemans (1832-1916), enkele van zijn priesters als aalmoezeniers naar Beneden-Congo. Hun hoofdactiviteit bestond uit pastorale bezoeken aan de zieke spoorwegarbeiders. Andere taken die zij op zich namen waren: het onderwijzen van de catechismus aan boys uit Matadi; de organisatie van een avondschool; de inrichting van een spaarkas (kansspelen en diefstal ruïneerden zowel blanke als zwarte arbeiders); de uitbouw van een bibliotheek die geabonneerd was op meer dan veertig kranten en zestig tijdschriften in diverse talen enz.⁽⁷⁾

Kamp van Senegalese spoorwegarbeiders rond 1895 (KADOC Leuven)

Aan de inzet van deze religieuzen op pastoraal en verzorgend gebied kan niet worden getwijfeld. Het was voor hen niet alleen hard werken in een nieuwe en totaal vreemde Afrikaanse omgeving; ook de antiklerikale houding van sommige blanke arbeiders en agenten zorgde geregeld voor de nodige spanningen. Maar op syndicaal vlak zijn zij nooit ondernemend geweest. Integendeel, zij stonden veel eerder welwillend tegenover de CCFC die hen vergoedde voor hun werkzaamheden.

Dit houdt helemaal niet in dat zij onverschillig waren voor de misdrijven die tegen de Congolezen werden begaan. Van Emiel Behiels (1868-1935), één van de aalmoezeniers, weten wij dat hij in 1896 aan mgr. Stillemans verschillende malen heeft geschreven over de geruchten die hij had opgevangen in verband met wreedheden die door blanke staatsagenten op Congolese dorpelingen waren gepleegd. De Gentse bisschop, die op zeer vertrouwelijke voet stond met Leopold II, deed alsof zijn neus bloedde⁽⁸⁾.

Ongeveer tien jaar later ontkiemde in katholiek-missionaire middens in Congo - zij het schuchter - de syndicale gedachte. Op 11 april 1905 schreef pater Emile Van Hencxthoven (1852-1906), overste van de jezuïetenmissie van Wombali in de Kwangostreek, een brief naar zijn confrater Alfons Cus (1846-1910) waarin hij een pathetische oproep deed voor de oprichting van een syndicaat voor Congolezen: "[...] waarom zouden de inlanders geen profijt kunnen trekken uit de rijkdommen van hun land? Waarom hen veroordelen om eeuwig slaven te blijven? Indien u de middelen vindt, gedurende uw verblijf in België, om bij onze ouâsten een klein commercieel en industrieel syndicaat op te richten, dan zoudt u aan de missie een immense dienst bewijzen [...].

Ik ben steeds meer en meer verontwaardigd als ik zie wat er allemaal gebeurt. België trekt ieder jaar miljoenen uit dit land; welk deel ervan wordt ge-

bruikt voor de verheffing van de inlanders? Beste Pater, ik smeek u, neemt de belangen ter harte van de arme Zwarten die men eerst heeft beroofd van hun gronden en hun goederen en aan wie men gaat zeggen: betaalt nu belastingen! Maakt de oprichting van een syndicaat tussen Zwarten mogelijk en ik zal tevreden sterven"⁽⁹⁾.

De reden waarom pater Van Hencxthoven pleitte voor de stichting van een syndicaat is overduidelijk. Als organisatie moest het een instrument zijn om de materiële situatie van de inlanders te verbeteren. Van Hencxthoven was, zoals priester Adolf Daens (1839-1907) rond die periode bij de blanke arbeiders in Vlaanderen, getuige van de schandelijke uitbuiting van de zwarten. Hij zag hoe op zijn missiepost geregeld mensen binnenstroomden op de vlucht voor de gruweldaden die blanke agenten begingen in Leopolds kroondomein rond de Mai Ndombe (Leopold II-meer).

Het is geen toeval dat Van Hencxthoven zijn voorstel gericht heeft tot Cus. Na een verblijf van enkele jaren in de jezuïetenmissies van India, was Cus bij zijn terugkeer in België één van de grote bezielers van de christen-democratische beweging en organiseerde hij een netwerk van syndicaten en landbouwcoöperatieven in de provincie Luxemburg.

Twee weken later kwam Van Hencxthoven in een nieuwe brief terug op het idee van de oprichting van een syndicaat. Op 23 april 1905 schrijft hij dat hij kritiek vreest: "Maar", voegt hij eraan toe, "[...] het zal een zaak van de Zwarten zijn; ten hoogste kunnen wij voor hen de evacuatie van hun produkten vergemakkelijken; wij zouden niet deelnemen aan de winsten. Is het dat niet, Pater, wat u gedaan hebt voor uw syndicaten van Luxemburg?"⁽¹⁰⁾.

Tijdens de laatste maanden van zijn leven droomde Van Hencxthoven dus duidelijk van de oprichting van een soort coöperatieve. Zijn wens werd echter niet verwezenlijkt. Mgr.

Julien Banckaert (1847-1924), de kersverse apostolische prefect van Kisantu, verklaarde zijn project onontvankelijk; hij antwoordde dat het nog vijftig jaar te vroeg was voor een dergelijk initiatief. Toeval of niet, het is pas een halve eeuw later, in het voorjaar van 1957, dat de koloniale autoriteiten de teugels wat vierden en de Congolezen enige kansen gaven tot de vorming van ernstige vakbonden.

De arbeiderskwestie heeft in werkelijkheid nooit hoog op de missionaire agenda gestaan. Dit betekent niet dat de katholieke missionarissen in Congo helemaal geen belangstelling koesterden voor de arbeidersproblematiek. Toen mgr. Georges Six (1887-1952) op 24 november 1934 in Leopoldstad zijn blijde intrede deed als nieuw apostolisch vicaris, werd hij met een kleurrijke en plechtige stoet onthaald. Tijdens de voorbereiding van de manifestatie waren de organisatoren op het idee gekomen groepen christenen volgens hun beroepsactiviteit te laten mee opstappen.

De paters van Scheut hadden vóór de Tweede Wereldoorlog het initiatief genomen om volgens een middeleeuws concept negen corporaties of beroepsgilden te creëren. Dat waren achtereenvolgens: de klerken, de verplegers, de huisknechten of boys, de metsers, de mecaniciens, de handelaars, de schrijnwerkers, de handarbeiders en de tuinmannen⁽¹¹⁾.

Elke corporatie bestond uit een raad, een deken en twee raadgevers die door de leden gekozen waren. De raad vergaderde maandelijks rond een sociaal thema. Die bijeenkomsten werden vaak geïllustreerd met filmbeelden. Daarna volgde een discussie over de belangen van de gilde en de vergadering werd afgesloten met gezangen. Er werden eveneens algemene vergaderingen, corporatieve feesten van zowel burgerlijke als religieuze aard, filmvoorstellingen en defilés georganiseerd. Die samenkomsten waren voor de verantwoordelijke mis-

sionaris een mooie gelegenheid om de leden te ontmoeten. Tevens versterkten zij de onderlinge vriendschap van de leden en droegen zij in zekere mate bij tot de gemeenschapsgeest in de parochie. De missionarissen waren van oordeel dat het groeperen volgens beroep grotere voordelen bood dan volgens wijk of etnische afkomst.

De Tweede Wereldoorlog en de sociale beroering (1940-1945)

De oorlog werd voor de Congolezen een bijzonder moeilijke periode. Allen, zowel boeren als arbeiders, werden economisch gemobiliseerd en belast met bijkomende activiteiten. De inlandse bevolking was in twee categorieën verdeeld elk met een apart statuut. De Congolezen die leefden in de werkkampen van de grote koloniale maatschappijen en in de centra of wijken die voor hen waren ingericht in de nabijheid van de Europese steden, bezaten het buitengewoonrechtelijk statuut. Onder het gewoonrechtelijk statuut vielen alle Congolezen die in de dorpen leefden. Die dorpen werden dan ingedeeld in hoofdijen of in sectoren, een agglomeraat van enkele hoofdijen⁽¹²⁾. De verhouding tussen beide groepen veranderde grondig door de oorlog. In 1935 leefden slechts 5% van de inlanders in buitengewoonrechtelijke centra. Amper negen jaar later, in 1944, was dit percentage gestegen tot 14. Er was dus een reusachtige exodus van het platteland naar de commerciële en industriële centra op gang gekomen. De officiële statistieken schatten de bevolking van Belgisch-Congo in 1944 op 10.390.000 zielen. 1.490.000 Congolezen hadden een buitengewoonrechtelijk statuut.

Welke beroepen oefenden de Congolezen uit in de Europese centra? Er was de klasse van de

zelfstandigen: metsers, schrijnwerkers, timmerlui, schoen- en kleermakers, fietsen- en horlogemakers, caféhouders en herbergiers, handelaars in kledingstoffen en eetwaren. De andere klassen bestonden uit gesalarieerden. Er was de groep van de boys of huisknechten (ook decoratieve huisknechten in grote hotels, chauffeurs, en serveerders in nachtclubs enz.). De grootste klasse werd echter gevormd door de werklieden die in twee categorieën onder te brengen zijn: de gewone handwerkers en een kleine 'elite' van geschoolde stielmannen.

De oorlogsinspanningen

De kolonie heeft zowel militair als economisch bijgedragen tot de oorlogsinspanningen. In 1983 publiceerde de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen een interessante artikelenbundel over Belgisch-Congo tijdens de Tweede Wereldoorlog. Alleen is het spijtig dat de - weliswaar bescheiden - oorlogscontributie van het Congolese leger nergens aan bod komt⁽¹³⁾.

Er bestaat nochtans enige literatuur over de campagne van de Congolese strijdkrachten tegen de Italiaanse troepen en hun inlandse hulpkrachten in Abessinië (thans Ethiopië). Een officiële kroniek van die veldtocht werd geschreven door kapitein-commandant R. Werbrouck. Daarin worden uiteraard de overwinningen op het Italiaanse leger dik in de verf gezet. De bezetting van Asosa vanaf 11 maart 1941, de inname van Gambela op 23 maart 1941 en de zege in Saïo op 3 juli 1941 worden er tot in de kleinste details beschreven⁽¹⁴⁾.

Georges Delhougne, die naar Abessinië was getrokken als oorlogscorrespondent verhiel die campagne tot een ware triomftocht. Andere auteurs die aan die veldtocht hadden deelgenomen, zoals Jean Bruls (1911-1982) en François de Grünne, relativiseren die heldendaden. In hun oorlogsverhalen klagen zij over de mo-

notonie van de landschappen die zij hebben doorkruist. Sommigen klagen over allerlei ziektes zoals dysenterie en moeraskoorts die hun rangen meer hebben uitgedund dan de vijandelijke kogels. Nog anderen ironiseren over de ontmoediging en depressie bij de inlandse troepen en dragers die vreesden ver van huis te zullen sterven en dit voor een blanke zaak waarvan zij geen snars begrepen⁽¹⁵⁾.

In werkelijkheid zijn het de zwarte dragers geweest die de grootste tol hebben betaald. De balans van de Belgisch-Congolese oorlogsslachtoffers maakt dat ook duidelijk: doden in gevecht, 2 Europeanen, 42 zwarte soldaten en 4 zwarte dragers; verdwijningen, 5 zwarte militairen en 5 zwarte dragers; doden door ziekte en/of kwetsuren: 2 Europeanen, 193 zwarte soldaten en 274 zwarte dragers.

De economische mobilisatie van de Congolezen heeft veel meer miserie teweeggebracht dan de militaire. Belgisch-Congo, dat geen onmiddellijk gevaar liep, is niet neutraal gebleven. België schaarde zich automatisch aan de kant van de geallieerden en gaf haar kolonie als een soort onderpand aan de Britten. Er werden onder meer twee Anglo-Belgische akkoorden ondertekend in verband met Congo. Op 21 januari 1941 werd overeengekomen dat de Congolese frank zou gekoppeld worden aan de Britse pond sterling, dat Groot-Britannië het Congolese goud zou kopen dat de Belgische regering niet nodig had, dat zij de ganse palmolieproductie zou aankopen en dan nog een minimum hoeveelheid aan koper, katoen, kopal, aardnoten enz. en dat aan vaste prijzen⁽¹⁶⁾.

Van 1940 tot 1944 werden meer dan 800.000 ton ontgonnen. Ter vergelijking: tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) bedroeg de koperproductie ongeveer 85.000 ton⁽¹⁷⁾. In de oorlogsperiode 1940-1944, kon de Forminière voor meer dan vijftig miljoen karaat aan indus-

CONGO HEEFT DEN STRIJD VOORTGEZET

Congo heeft zijn onverzorgde hulpbronnen gemobiliseerd ten einde tot de overwinning der Geallieerden bij te dragen.

Sedert dat Duitschland België heeft overweldigd, heeft Congo voortdurend moeite gezoecht en uitluitend voor de overwinning gemaakt.

Congo is over geheel de wereld de voorname producent van ijzererts, diamant, Het staat tweede rangschikt naar het tin en is een der grootste producenten van koper.

Congo is een magazijn en een arsenal der democratie geworden.

Congo heeft belangrijke hoeveelheden materieel geleverd

Machinegeweren	Handgeweren	Machinegeweren	Machinegeweren	Machinegeweren
Machinegeweren	Machinegeweren	Machinegeweren	Machinegeweren	Machinegeweren
Machinegeweren	Machinegeweren	Machinegeweren	Machinegeweren	Machinegeweren

De kolonie heeft zowel militair als economisch bijgedragen tot de oorlogsinspanningen (Koninklijk Legermuseum)

trieel diamant verkopen. Om de vereiste hoeveelheid koper te halen, was de Union minière verplicht tot massale rekrutering over te gaan. Het effectief van haar zwart personeel steeg van 11.704 eenheden in 1939 tot 20.050 in 1944. Driekwart van de kersverse krachten kwamen uit de Kasai-provincie. Het blank personeel groeide in diezelfde tijd aan van 923 tot 1.174 (1.078 + 96 die gemobiliseerd waren!). Een groot aantal aangeworven blanken kwamen uit Portugal⁽¹⁸⁾.

De Belgische oorlogsregering van Hubert Pierlot (1883-1963) heeft gouden zaken gedaan. Door toedoen van de holding van de Société Générale, waartoe de Union minière en Forminière behoorden, haalde zij zoveel deviezen binnen dat zij vanuit financieel oogpunt haar onafhankelijkheid in stand kon houden. Het is mede dankzij de oorlogsinspanningen van honderdduizenden Congolezen dat België na 1945 probleemloos kon herademen.

Edgar Sengier (1879-1963), die van 1932 tot 1950 afgevaardigd-beheerder van de Union minière was, verklaarde ooit: *"Velen hebben zich misschien nog niet afgevraagd welke de redenen zijn waarom België sneller heropleefde na de oorlog, dan haar meeste Europese buurstaten. Heeft u er zich rekenschap van gegeven dat de activiteit van de Union Minière in Afrika en in de vreemde, één van de oorzaken van die heropleving is geweest? Het volstaat te weten dat het zakencijfer van onze oorlogsdirectie in de Verenigde Staten - het is te zeggen het resultaat van de verkoop van onze producten, plus het tin van de kolonie - tijdens de vijandelijkheden het jaarlijks bedrag van ongeveer vijftienzestig miljoen dollars heeft bereikt, betaald in dollars en ponden. Dit bedrag overtrof het maximum van het jaarlijks budget van de Belgische regering te Londen, met als direct gevolg dat België, op het moment van de bevrijding van het land, zich in een situatie bevond waarin het geen enkele schuld had aangegaan bij de grote geallieer-*

den: Engeland en de Verenigde Staten"⁽¹⁹⁾.

Het tweede akkoord dateert van 4 juni 1942. Daar de invoer van rubber, wolfram en enkele andere producten, noodzakelijk voor de oorlogsindustrie, uit Maleisië, Birma en Indonesië, landen bezet door Japan, onmogelijk was geworden, zou Engeland die ook aan 'goedkope' prijzen uit Congo halen.

De effecten van al deze maatregelen waren catastrofaal voor de boerenbevolking. De verpaupering van het platteland was onoverkomelijk als men weet dat de boeren in volle oorlog hun producten aan de prijzen van 10 mei 1940 moesten verkopen, terwijl zij verplicht waren kleren en andere ingevoerde artikelen aan te kopen aan prijzen die verdrievoudigd en zelfs verviervoudigd waren.

In sommige streken waren de mannen verplicht over grote afstanden naar het woud te trekken om rubber te winnen. Zij sleurden hun vrouwen, hun kinderen en hun kleinvee achter zich aan. Soms bleven zij vijf tot zes weken weg. Daarna zag men ze terugkeren, uitgeput en ziek. Zij hadden hun kippen, geiten en schapen opgegeten of geruild tegen maïs of maniok met de mensen die meer geluk hadden omdat zij aan de rand van de bossen leefden en bovendien geen rubber moesten verzamelen omdat zij tot een andere administratieve circoscriptie behoorden!

Vladi Souchar, een jonge staatsagent van Joegoslavische afkomst die zijn koloniale carrière begonnen was in 1940, heeft de perikelen rond de oorlogsinspanningen en de tragische gevolgen ervan voor de dorpelingen persoonlijk meegemaakt. In de Evenaarsprovincie waar hij werkzaam was, moest hij strijd leveren tegen blanke handelaars die de meest ongeoorloofde praktijken gebruikten om de inlanders als cietroenen uit te persen: *"Vrijdag 8 januari (1943). Eindelijk begint de oogst van wilde rubber en worden de eerste markten georganiseerd. Het gedrag*

van sommige handelaars is niet mooi om te zien en de blanksten onder hen zijn niet noodzakelijk de eerlijksten. Spijtig, men riskeert de producenten, die reeds terughoudend zijn, te ontmoedigen. Die avond, bij voorbeeld, heb ik moeten dreigen met de sluiting van de markt en de aankoop van rubber voor rekening van de cheffertijen.

Het was te B [...], een geïsoleerde post ten noorden van de Lopori [...], de eigenaar, die terzelfdertijd handelaar is in de streek en enig opkoper van de produkten, fraudeert op overdreven wijze: gewicht, kwaliteit, geld [...]. Ik word er heel giftig van en ik begin alles te controleren, ieder pakje, daarna dreig ik een proces-verbaal op te maken en de markt stil te leggen. Ik herweeg alles en kijk de betalingen één na één na. De Zwartten blijven onbeweeglijk staan, tonen geen teken van irritatie tegenover de opkoper noch van dankbaarheid tegenover mij. Een eigenaardige passiviteit [...] hoe lang zal die nog duren? [...]

Vrijdag 15 januari: [...] de organisatie van het werk wordt moeilijk want de Gombe moeten hun tijd verdelen tussen de oorlogsinspanning, de hevea, de voedselteelt, zonder de jachten, de dansen en de palabers, die het zout van hun leven zijn, erbij te rekenen. Het is veel voor een volk van jagers en krijgers en ik begrijp dat zij ons naar de hel wensen. Maar wat kan er anders gedaan worden? Het programma is het programma en er moet rubber zijn om de oorlog te winnen. Hitler zou niet tevreden zijn met de twaalf kilo die wij per jaar eisen"⁽²⁰⁾.

Sommige katholieke missionarissen hebben niet nagelaten te berichten over de overdreven inspanningen die aan de mensen werden gevraagd. Pater Jozef Esser (1901-?), een Nederlandse lazarist uit Irebu, die na zijn terugkeer in Europa is uitgetreden, gaf de volgende getuigenis, die op eigen observatie berustte: "De vrouwen, vooral de oudere vrouwen en de kleine meisjes (want de jonge vrouwen hadden ervoor gezorgd dat ze verdwenen waren) dragen elke week hun

manden met maniokbrood naar het militair kamp. Zij liepen zo, geladen met twintig tot dertig kilos, over afstanden variërend van veertig tot vijftig kilometers. Wat erger is, dat 'criminele' vervoer op de rug werd niet betaald. De draagsters die van zeer ver kwamen, kregen exact evenveel als de vrouwen die aan de poorten van het kamp wonen. Men weegt de mand en men betaalt [...] wat de gigantische inspanning ook weze die door de sjouwsters werd geleverd [...]. Men weet niet of men schijnt niet te weten dat deze vrouwen iedere week vier volle dagen besteden aan het vervullen van die taak. Zij hebben twee dagen nodig om een mand maniokbroden te bereiden; de derde dag, 's ochtens vroeg, zetten zij zich in beweging op weg naar het kamp. Onnodig te zeggen dat de tien of vijftien franken die men hen geeft een belachelijke som is, die geenszins in verhouding staat met de opgelegde inspanning"⁽²¹⁾.

In zijn herinneringen aan die oorlogstijd getuigt Gustaaf Hulstaert (1900-1990), missionaris in de omgeving van Mbandaka, over de angstpsychose die ontstond bij de lokale bewoners over de verplichte rubberoogst. Oude wonden werden opengereten: "In mijn oordeel was de zwaarste verplichting gelegen in het leveren van een bepaalde hoeveelheid rubber, een produkt dat doorging als onontbeerlijk voor de oorlogsvoering. Toen de opdracht vanwege de Belgische regering in Londen doorgegeven werd aan de inheemse bevolking ging er een vloed van schrik en afschuw door het evenaarswoud. De herinnering aan de vreselijke rubberperiode van de Onafhankelijke Congostaat (*étumb'ey'etofe, campagne de caoutchouc, red rubber, enz.*) was nog te levendig bij de mensen. Zeer vaak immers werden al die jaren nog de gruwelijke gebeurtenissen van de oude tijd opgerakeld 's avonds bij het vuur, zo dat iedereen zich als het ware persoonlijk erbij betrokken voelde, ook de jeugd. En nu kwam die verschrikking die men meende voor goed tot het verleden te behoren terug in het land. De ergerlijke misbruiken van die oude tijden waar-

van de verhalen melding maakten en die ook in de geschriften der pioniers niet ontbreken, zijn wel achterwege gebleven. Maar in het psychisme der bevolking bleef de bedreiging groeien tot een schrikbeeld, waarvan de verwezenlijking weliswaar achterwege bleef, maar die toch doorwerkte telkens men zijn vracht moest inleveren en de nodige aantekening moest laten maken op de controle-papieren bij de gewestelijke overheid⁽²²⁾.

De ontredde op het platteland was zo groot dat de jonge en dynamische krachten koers zetten naar de stedelijke agglomeraties. Een aantal Congo-experten van toen moesten toch toegeven dat de aangeboren luiheid van de zwarten niet de enige drijfveer was tot die plattelandsvlucht. Edgar De Bruyne (1898-1959), professor aan de Gentse Rijksuniversiteit en kortstondig minister van Koloniën (12 februari tot 2 augustus 1945), maakt in zijn boek, *Koloniale problemen voor morgen*, dat een uitgewerkte versie is van een lezing die hij in december 1945 had gehouden in het Brusselse Paleis voor Schone Kunsten, de volgende opmerking hierover: "Het bewustzijn van het innerlijk evenwicht komt tot uiting in het geluksgevoel. De inlander moet zich in zijn dorp gelukkig voelen en daarom verlangt hij een minimum rust. Men zal zeggen en herhalen dat hij uiteraard lui is en dienvolgens opgeleid dient te worden, in zijn eigen belang, tot den arbeid. Het beginsel is onbetwifelbaar juist maar het dient met wijsheid te worden toegepast.

Alle overbodige karweien, alle overdreven inspanningen dienen geweerd. Het is volstrekt vereischt dat wat met machines kan worden verwezenlijkt niet met de handen verricht mag worden, zoo bijvoorbeeld het aanleggen en vooral het onderhoud van gemakkelijk weggespoelde wegen zonder soliede basis. Nog in jongste tijden moesten vrouwen en kinderen dag na dag, in korven en korffjes aarde 'dragen', soms op ruimen afstand van hun dorp, om wegen te herstellen die in het regenseizoen verscheidene malen werden doorgebroken. De verbe-

tering van onze verkeerswegen is niet alleen een voorwaarde van economischen bloei - ook voor den inlandsche landbouwer - maar op voorwaarde dat zij krachten en karweien bespaart, een factor van groote sociale beteekenis⁽²³⁾.

De arbeidersopstanden

In de oorlogsperiode brak over geheel het Belgisch koloniaal territorium oproer uit. Hoofdzakelijk in de geïndustrialiseerde zones was de situatie behoorlijk gespannen en explosief. In de volgende alinea's zoomen wij eventjes in op twee opstanden: de eerste deed zich voor in Noord-Katanga in het begin van de oorlog; de tweede vond plaats in Beneden-Congo in de nadagen van de oorlog. De documenten die wij hieromtrent konden vinden, zijn van kerkelijke oorsprong en reveleren uitstekend de kijk van de katholieke missionarissen op die tragische evenementen.

Te Manono, november 1941

Op 18 november 1941 brak te Manono, in Noord-Katanga, een staking uit die meerdere dagen duurde. Die regio werd sedert enkele decennia geëvangeliiseerd door de Witte Patters van Afrika. In hun missietijdschrift *Grands Lacs* drukten zij een verslag af over die gebeurtenissen. Daaruit kozen wij het volgende uittreksel: "De eerste grote manifestatie van geweld die te wijten is aan de Kitawala brak uit te Manono op het einde van het jaar 1941, op het ogenblik dat de mijn op volle toeren draaide. De onderzoeken openbaarden dat in de loop van de drie of vier weken die deze explosie van fanatisme voorafgingen, de leiders van de beweging massaal de arbeiders van de Géomine doopten en de neofieten aanleerden hoe op hun beurt een zo groot mogelijk aantal inlanders te dopen want, zeiden zij, de dag van de nieuwe komst was nakend. Op een avond offerden zij al hun geiten en al hun honden.

Ondanks de omvangrijke voorbereidingen, gebeurde

alles toch in het grootste geheim. Noch de missionaris, noch de administrateur, noch de Europeanen van de personeelsdiensten van de Géomine, niemand was ingelicht over wat zich zou afspelen. De ochtend van de afgesproken dag ontwaakte Manono zoals gewoonlijk. Na de groet aan de vlag, in afwezigheid van de administrateur, inspecteerden de twee territoriale agenten de werken die de vorige avond waren gedaan en verdeelden de nieuwe taken. De echtgenote van de Administrateur, Madame S., vrijwilligster, bevond zich alleen op het bureau.

Plots wordt een lied aangeheven, eerst een vaag lawaai dat snel toeneemt. Een duizendtal arbeiders, vergezeld van hun vrouwen en kinderen, komen van het kamp in een triomfmars, zingen liederen en begeven zich naar de mast van het paviljoen. De mannen dragen een kroon van palmtakken op het hoofd. De vrouwen zijn zeer mooi uitgedost. De grote dag breekt aan. Duizenden nieuwsgierigen, die de marcherende menigte vergezellen, betuigen hen hun sympathie en moedigen hen zelfs aan.

De Kitawalisten omcirkelen het bureau en de mast van het paviljoen. Terwijl de fanatieke vrouwen het bureau binnenvallen, er zich installeren, Madame S. de huid vol schelden, haar toeroepen dat de verhoudingen voortaan omgekeerd zijn, haar in het gezicht spugen, haar de rook van hun sigaretten in het gezicht blazen, defileren de mannen rond de mast. Aan de voet ervan werpen zij hun palmen kronen neer die zich tot een reusachtige hoop opstapelen.

Het getier heeft de Europeanen van het station gewaarschuwd en ingenieur C. kwam krachtdadig tussen op het ogenblik dat een leider poogde de Belgische kleuren neer te halen en die te vervangen door een zwarte vlag. De staatsagenten snelden toe. Met de hulp van de soldaten kunnen zij de fanatiekelingen, wier waanzin groter wordt naarmate de gezangen luider worden, terugdrijven.

Op dat moment komt de massa sympathiserende

nieuwsgierigen tussen. Zij bekogelen de ordehandhavers met stenen, bouten, stokken en met alles wat hen maar in de handen viel. Om de situatie te herstellen, chargeerden moedig een zestigtal Europeanen van de staatspost. Dank zij hun koelbloedigheid en hun beslistheid kon men grotere ongelukken voorkomen⁽²⁴⁾.

Die werkonderbreking te Manono werd ook ruimschoots behandeld in een algemeen rapport van de koloniale veiligheidsdienst over de Kitawala. Zowel de politiek-administratieve als de religieuze overheden waren de mening toegedaan dat de staking geïnspireerd was door de Kitawala-beweging. In het veiligheidsrapport is er helemaal geen sprake van duizenden betogers en sympathisanten. Men kan er wel uit vernemen dat het Corps des Volontaires Européens of het Korps van Europese Vrijwilligers, dat gerust als een blanke militie kan beschouwd worden, gevorderd werd om samen met de koloniale politiemacht en het leger de orde te herstellen⁽²⁵⁾.

Dit confidentieel document maakt eveneens gewag van massale aanhoudingen en zware sancties zoals lange gevangenisstraffen en verbanningen. De belangrijkste conclusie die kan getrokken worden, is dat de blank-zwartrelaties zwaar vertroebeld waren: "De Europese bevolking van Manono was sterk onder de indruk van deze gebeurtenissen, temeer daar de oude knechten (boys) in wie zij alle vertrouwen had, plots hun vijandigheid tegen de blanken manifesteerden"⁽²⁶⁾.

Noch de veiligheidsdiensten, noch de missionarissen maken de geringste allusie op de hongergelonen van de arbeiders of op de ellendige leefomstandigheden in de arbeiderswijken als mogelijke oorzaken van het arbeidersoproer. Die uitingen van ontevredenheid werden geïnterpreteerd als manipulaties van xenofobe of anti-blanke en anti-Belgische krachten. De Kitawala was een ideale zondebok.

Deze religieuze beweging zou tijdens de oorlogsjaren de koloniale overheerser nog heel wat last bezorgen: in januari-mei 1944 moest hij een Kitawala-revolte neerslaan in de streek van Masisi-Lubutu, het gebied waar de Mines d'or de Kilo-Moto opereerde op een concessie van ca. 80.000 km². Nochtans werd die maatschappij geprezen om haar arbeiderskampen, die vergeleken werden met gezellige Belgische tuinvijken, om haar medische infrastructuur, haar scholencomplexen enz. In de koloniale literatuur wordt zij beschreven als een 'sociaal werf'⁽²⁷⁾.

De repressie was bloedig, met tientallen doden en vooral veel gevangenen. Op 23 juni 1945 werd de leider van de opstand, Bushiri, te Itebero opgehangen. Met zijn messianistische beweging had hij succes geogst bij de arbeiders van het Comité National du Kivu dat daar goudmijnen exploiteerde⁽²⁸⁾.

Te Matadi, in november 1945

In de havenstad Matadi kwamen de zwarte arbeiders massaal op straat op 26 en 27 november 1945. Vooral de hydro-elektrische centrale -symbool van de blanke moderniteit - werd bedreigd. De blanke gemeenschap en de missionarissen brachten enkele bange momenten door. De koloniale overheid gebruikte de krachtigste middelen om het sociaal protest in de kiem te smoren.

De stakingen in Beneden-Congo, van Matadi tot Leopoldstad, werden al eerder aan een grondig historisch onderzoek onderworpen. Bogumil Jewsiewicki, Kilola Lema en Jean-Luc Velut presenteerden reeds een groot aantal documenten uit de koloniale overheidsarchieven in verband met deze kwestie⁽²⁹⁾.

Later gaven wij nieuwe bronnen met betrekking tot die staking uit. Het betreft enerzijds het materiaal dat wij uit de koloniale pers hebben geput. Anderzijds ontdekten wij ook een

drietel onuitgegeven nota's van paters redemptoristen, die werkzaam waren in het apostolisch vicariaat van Matadi⁽³⁰⁾.

Hun getuigenissen tonen buitengewoon goed hoe de ontevredenheid en de acties van de zwarte stakers door de missionarissen werd geïnterpreteerd. In de *Sint-Gerardus* van mei 1946, het maandblad van de congregatie, deden twee missiepaters het relaas van hun nare belevenissen. Het boeiende verhaal van pater Paul Sevenhandt (1912-1985) toont de visie van de redemptoristen op de Congolese sociale kwestie. Daaruit pikten wij het volgende fragment: "[...] *de bende dreef P. Valeer De Block en den heer Borges naar het station. Ze zeiden: onze mbutas in Matadi zullen beslissen over uw lot. Vooruit. De zwarten trekken aan zijn baard en geven hem enkele oorvegen zooals hij er nog nooit gekregen heeft. Een oud-soldaat kiest partij voor hem en verdedigt hem zoo goed en zoo kwaad als het kan. Onderweg ontmoeten ze nog benden woestelingen, die allen gewapend zijn met stokken en 'machetten' (grootte messen).*

Toen kwamen ze in de stad. Janhagel stond hen af te wachten. Pater De Block [...] werd voortgestooten door tientallen knuppels, machetten, lansen en messen. Twee mannen beschermden hem door met hun handen boven zijn hoofd te zwaaien en zoo de slagen te breken. Een kap van een machette doorkloof zijn helm en rukte hem het vel van zijn hoofd. Zoo kwam hij aan de barricade gansch bebloed. Maar daar werd hij door de blanken verlost. Onmiddellijk werd hij naar het hospitaal gebracht en dan naar het territorium voor de ondervraging. Hij wees erop dat Mr. Van de Kerckhove nog achtergebleven was en bijna zeker eraan moest zijn. De gewapende macht trok erop los om door te breken. Doch ze zagen juist de blanke door de ravijn strompelen geholpen door zijn politiemannen...

De substituut zegt het vuur te openen. De klaroenen schallen; de commissaris verwittigt drie maal;

België schaarde zich automatisch aan de kant van de geallieerden en gaf haar kolonie als een soort onderpand aan de Britten (KADOC Leuven)

klaroenen schallen nogmaals; het gepeupel huilt. Twee blanken komen uit de rangen met een mitraillette. De eene schiet in de lucht, de andere op de grond. 'Ziet ge wel dat er water in de cartouchen is', huilen ze. Het teeken wordt gegeven; een peleton gewapende mannen treden vooruit en schieten; negen zwarten vallen ter plaatse neder, enkele rollen in de stroom en de andere vluchten. De soldaten trekken door om de centrale te ontzetten. Maar toen komt een andere groep woestelingen om de soldaten aan te vallen; ze houden stil; een canon wordt gepointeerd; de losbranding verwekt de algemeene paniek. De zwarten stuiven uiteen als musschen [...].

Stichtende zaken werden vernomen van een kindje dat een beeldje wilde redden uit een van de kapelletjes die in de stad staan. Terwijl de bandieten bezig waren een kapelletje stuk te slaan, zongen de vrouwen klaagliederen.

De reden van al deze triestige zaken is wel uitgesproken 'ngunzisme'; een heropleving van het oude kibangisme. Het is wel begonnen met een staking, maar het is overgeslagen tot een oproer tegen de blanken.

Na twee dagen angstige kalmte werd gansch de stad bezet. Er gebeurden 800 aanhoudingen. Dien dag is er geen enkele zwarte bijna van Matadi die geen rammel heeft gekregen van de soldaten, die de gegeven orders wat al te letterlijk hebben opgevolgd. Bijna al de plichtigen komen uit de protestantsche missie van Kikenge (noorderoever van den stroom) [...]"⁽³¹⁾.

Vooraleer over te gaan tot de analyse van bovenstaande tekst, citeren wij nog eerst uit het rapport dat de overste van de missie van Matadi opstelde naar aanleiding van dit drama. Zijn document was bestemd voor het bestuur van de congregatie te Brussel: "[...] in de inlandse wijk zaten twee dames en de dochter van één van hen vast. Om hen te bevrijden, probeerde de echtgenoot van één van hen met de auto te passeren. Hij moest onverrichterzake terugkeren voor de

massa van bewakers die de brug afsloten en die met knuppels en messen gewapend waren. Twee katholieke politiemannen boden zich aan om het avontuur te wagen. Zij drongen het huis binnen waar de dames opgesloten zaten en naar wie de aanvallers stenen wierpen. Een van de politieagenten droeg het meisje in de armen en de twee omringden de dames en beschermden hen tegen de slagen die de schelmen probeerden te geven en dit temidden het geroep en het gescheld van de massa. De dames kregen geen ernstige slagen, maar een politieagent werd gekwetst. Twee schuldigen [...] werden herkend, het waren protestanten [...].

De administrateur [...] poogde met de stakers te onderhandelen. Hun antwoord was gekrijs! Wij eisen 100 fr salaris per dag; en daarna opnieuw verwijten. Die verwijten werden eerst en vooral gericht tegen de blanken in het algemeen, daarna tegen de autoriteiten en de katholieke missionarissen in het bijzonder, en tenslotte tegen de soldaten die samenwerkten met de blanken. Gedurende gans de tijd liepen groepen heen en weer op de weg naar de cité en ze zongen kibangistische liederen; anderen zongen en dansten en kwamen in transe zoals de kimbanguisten en dansten naakt, anderen weer krijsten en riepen om ter luide.

Het werd duidelijk dat dit geen staking was naar het model dat de blanke arbeiders hen hadden getoond, maar dat zij, onder het voorwendsel van een staking, een revolutie wilden plegen. Die revolutie had Kibangu, de eerste protestantse profeet, al geprobeerd in 1921. Zijn droom was altijd levendig gebleven bij de protestantse bevolking van Beneden-Congo. Simon Mpadi nam in 1939 de verantwoordelijkheid ervan op zich. Deze sluwe menner, die eerst catechist was geweest bij de Amerikaanse baptisten en daarna sergeant bij het Leger des Heils, voerde een doorgedreven subversieve actie. Hij die vier keren opgepakt werd zonder veroordeeld te worden, zette zijn criminele prediking voort dankzij de zwakte van de enen en de medeplichtigheid van de anderen. Sedert enkele maan-

den, staat hij opnieuw aan het hoofd van zijn volgelingen die verspreid leven tussen Matadi en Leopoldstad en hoger. Maar Matadi, dat in meerderheid protestants is en dat toegankelijk is via een tunnel, is een gemakkelijke prooi voor opstandelingen [...].

Dan hebben de autoriteiten besloten om met militaire wagens te passeren om de centrale te bezetten. Maar de brug werd bewaakt door een uitzinnige bende. De militairen sommeerden. Tevergeefs. Dan schoten de Europeanen in de lucht. Dat deed alleen de onbeschoftheid van de oproerkrakers toenemen. Zij kwamen naast de camions staan en lachten spottend. Jullie kogels raken ons niet, het is alleen maar water.

Dan gaf de commandant het bevel aan de inlandse soldaten om te schieten. Enkele opstandelingen vielen [...] nieuwe slachtoffers vielen [...]. Er waren zeven doden en negentien gekwetsten, allen protestanten, met uitzondering van één gekwetste katholiek. Voor de staking was er unanimitéit; maar aan de opstand hebben, op een paar uitzonderingen na, geen katholieken deelgenomen. Te Kikanda, bij Matadi, was de stakingsleider een katholiek, maar daar is geen geweld gepleegd. Het was een eenvoudige staking, geen werk en daarna een beter loon!

De rellen te Matadi zijn een nieuwe les, zal die begrepen worden? Het is weinig waarschijnlijk. In Belgisch-Congo werden de lessen die gegeven werden door de protestanten nooit begrepen, want de protestanten zijn Angelsaksers, onze zeer machtige vrienden. In Belgisch-Congo reageert men niet tegen bepaalde feiten, zoals onze burens de Portugezen, de Fransen en de Engelsen wel doen.

Ik ben ervan overtuigd dat Minister Godding in de gebeurtenissen van Matadi een nieuw argument zal vinden om aan de protestantse scholen van Matadi en omgeving subsidies te geven om hen te helpen hun gelovigen loyalisme tegenover België bij te brengen...⁽³²⁾

Het is duidelijk dat die arbeidersrevolte de ge-

moederen van de redemptoristen fel heeft bevoerd. Hun reacties waren passioneel: in hun woede doken eerst en vooral de meest racistische uitlatingen over de Congolezen op. Zij werden afgeschilderd als janhagel, woestelingen, gepeupel, oproerkrakers enz. Die termen getuigen van een zeker misprijzen voor de zwarten. Een blanke-rasarrogantie was ook eigen aan sommige paters, die meer bekommerd leken om het lot van hun rasgenoten dan om dat van de zwarten.

Uitzonderlijk was dat niet. Uit diverse studies blijkt dat telkens wanneer de koloniale maatschappij op haar grondvesten daverde, bij de blanke goegemeente het waandenkbeeld en de angst voor mogelijke verkrachtingen van blanke vrouwen heel sterk opdook. Het is dan ook met enig sarcasme dat de paters mededeelden dat de orde weer hersteld was en dat daarbij alle mannen van Matadi een pak rammel hadden gekregen.

Een tweede kenmerk is dat de auteurs van beide documenten aan de arbeidersopstand een ngunzistisch en/of kimbanguistisch karakter gaven. De beschuldiging aan het adres van karakter bewegingen was - na 1921, met Simon Kimbangu (ca. 1889-1951) aan de basis van een dergelijke beweging - een constante in de reactie van de redemptoristen op iedere crisissituatie. Die bewegingen werden telkens als xenofob of anti-blank, maar ook als anti-Belgisch en bijgevolg als anti-katholiek voorgesteld. De zeldzame goede Congolezen werden allen als katholieken voorgesteld: het katholieke kindje dat een heiligenbeeld wou redden; de katholieke vrouwen met hun klaagzangen; de twee katholieke politieagenten die twee blanke vrouwen gingen verlossen; de katholieke stakingsleider bij wie er geen geweld werd gebruikt... Daarbij komt dat de redemptoristen de protestantse zendelingen altijd als de *invisible hand* achter de kimbanguistische manifes-

taties waren. Volgens hen waren de Congolezen absoluut niet rijp om uit eigen beweging zo'n initiatief te nemen⁽³³⁾.

Schakelen wij nu eventjes over naar de derde tekst, een getuigenis van pater Armand Stassen (1911-1977). Hij sprak zijn twee confraters niet tegen en geloofde ook dat de protestantse missionarissen een kwalijke rol hadden gespeeld in die zaak. Een ander detail is zijn uitval naar de blanke syndicalisten: "*Staken is aan de orde van den dag. De blanken, nu ook gesyndiceerd, zijn ermee begonnen. Eerst begin 1945 om zich solidair te toonen met de proletariërs van België, om het ministerie Pierlot omver te kegelen...*"⁽³⁴⁾ Het syndicalisme werd geïnterpreteerd als een middel van socialisten en communisten om katholieke regeringen omver te werpen!

Vooraleer deze paragraaf af te sluiten, wijzen wij er nog op dat hetzelfde verhaal totaal anders klonk uit de mond van de Congolezen. Door de Afrikaanse bril bekeken waren de boosdoeners niet de inlandse arbeiders maar wel de blanken. De Europeanen werden afgebeeld als sadisten omdat zij de gewonden weigerden te verzorgen of omdat zij de soldaten naar het hospitaal stuurden om er de gewonden te arresteren. In de Congolese versie komt ook een martelaar, met name James Vangu, alias Ntangwa Saka (in Kikongo: het is te laat!), tevoorschijn. Hij had een gevangenisstraf van tien jaar gekregen, maar werd vrijgelaten - hij werd als banneling teruggestuurd naar zijn dorp - toen Koning Boudewijn in 1955 een triomftocht maakte doorheen de kolonie⁽³⁵⁾!

Beschouwingen over de arbeidersopstanden

Na het einde van de oorlog droomde de overgrote meerderheid van de Europeanen van een snelle economische heropbloei van de kolonie.

Zij bleven klagen over de onwil en de wanprestaties van hun werkvolk en zagen niet in dat de oorzaken van de ontevredenheid van de inlanders diepere wortels hadden. De meeste blanken waren ervan overtuigd dat wanneer het koloniaal bestuur weer paternalistisch - streng en goed - ging optreden, de orde gehandhaafd of op zijn minst hersteld zou worden.

Een aantal enkelingen, die zeer nauw in contact stonden met de inlanders, waren er zich wel terdege van bewust dat de tijden veranderd waren. De verhoudingen tussen de twee rassen waren verziekt; de kolonie liep op drijfzand, zij danste op een vulkaan. Zij werden uitgescholden voor ongeluksprofeten en kregen de spotnaam negrofiel of kafferboedie (een term die in Zuid-Afrika zeer in trek was).

Achteraf bekeken, stelde Antoine Rubbens in zijn oorlogsherinneringen, is men verwonderd dat er geen enkele Afrikaan aan het debat deelnam. Die afwezigheid was wellicht te wijten aan enige verlegenheid, aan hun minderwaardigheidscomplex, maar ook aan hun ervaring dat hun brieven met grieven niet werden opgenomen in Europese kranten tenzij om ze belachelijk te maken⁽³⁶⁾. Kortom, om het met een typisch Hollandse term uit te drukken: die enkele vooruitstrevende Europeanen zwommen droog!

Tot de groep van blanken die luide alarmkreeten lieten horen behoren twee missionarissen, en niet de minste: Placide Tempels en Jozef Van Wing. Beiden werkten op een paar duizend kilometers afstand van elkaar, respectievelijk in Katanga en in Beneden-Congo.

De rebellie-filosofie van Placide Tempels

Het boek *De Bantoe-filosofie*, van de Vlaamse franciscaner-missionaris Placide Tempels (1906-1977), veroorzaakte in 1946 grote deining in Belgische missionaire en koloniale middens. Dit

Placide Tempels was niet alleen bezeten van Afrikaanse cultuurfilosofische beschouwingen, maar hij was tevens een sociaal bewogen man (KADOC Leuven)

ophefmakend werk is gekend door iedereen die enigszins belangstelling heeft voor de cultuurgeschiedenis van Congo. Maar men lijkt onwetend over de ontstaansgeschiedenis ervan⁽³⁷⁾. In 1944, in het zevende nummer van *Aequatoria*, het tijdschrift dat de Missionarissen van het Heilig Hart te Mbandaka uitgaven en nog steeds uitgeven, verscheen een eerste artikel van pater Tempels met als titel: *Moeten we op zoek naar een Bantu-filosofie?* Een maand later werd de Franse versie ervan afgedrukt in de *Bulletin des Juridictions Indigènes*. Daarna werkte hij zijn Bantoe-filosofie verder in zes afleveringen uit in het Vlaams tijdschrift *Band*⁽³⁸⁾. Placide Tempels was niet alleen bezeten van Afrikaanse cultuurfilosofische beschouwingen, hij was tevens een sociaal bewogen man. Nog vóór het einde van de oorlog publiceerde hij *La philosophie de la rébellion*, een polemisch artikel gewijd aan de oorzaken van de Congolese opstanden die plaatsvonden tijdens de oorlog. De tekst werd op 31 augustus 1944 in de Katangese krant *L'Essor du Congo* afgedrukt. De auteur nam een zeer gewaagd standpunt in door te stellen dat de wortels van de inlandse rebellie moesten gezocht worden in het onbegrip, het gebrek aan welwillendheid en vooral de kwade wil van de blanken. Met andere woorden, de Europeanen hielden te weinig rekening met de diepste redenen van ontevredenheid van de actieve zwarte bevolking⁽³⁹⁾.

Het uitgangspunt van Tempels was dat de Afrikaan bijna probleemloos de blanke had aanvaard, omdat hij hem beschouwde als een wezen met een hoger leven dan het zijne. Dat krachtiger leven zou de blanke met hem delen. De zwarte was loyaal tegenover de blanke omdat deze het bewijs had geleverd van macht en kracht. Volgens die Afrikaanse logica, besloot Tempels, werd de blanke gezien als de vader en de moeder van de Afrikaan. Later werd deze hypothese sterk in twijfel getrok-

ken, zelfs door Afrikanisten aan wie het geenszins ontbrak aan enorm veel achting voor Tempels.

De dorpsouderen bleven zich, zo vervolgde Tempels, altijd argwanend opstellen tegenover de blanken wier aanwezigheid als schadelijk voor de inlandse gemeenschappen en hun antieke instituties werd geïnterpreteerd. Zij hadden zich eenvoudigweg onderworpen aan de sterkeren en zouden niet revolteren of ook niet tot opstand aanzetten, geloofde hij. Anders was het gesteld met de jongeren die zwaar ontgoocheld waren. De jeugd had de adviezen van de ouderen naast zich neergelegd en zich totaal geassocieerd met de blanken in de hoop zo profijt te kunnen halen uit de blanke levensmacht. De blanke godsdienst was door haar aanvaard. Helaas, die nieuwe godsdienst leek bij de jongeren eerder gebouwd op de overblijfselen van de oude ancestrale metafysica. Die desillusie werd ook gevoed door het feit dat de blanke weigerde zich als een welwillende vader te gedragen. Alles had er de schijn van dat hij de zwarten wilde domineren, hen laten aanvoelen dat zij de verliezers waren, de kleine slaven van een nieuwe orde en vooral "*l'ennemi racial du Blanc supérieur*"⁽⁴⁰⁾.

Vijf maanden later, op 15 februari 1945, drukte *L'Essor du Congo* een ander politiek geladen artikel van Tempels af. De titel, *Sociale rechtvaardigheid*, laat meteen vermoeden dat hij de zijde van de Afrikanen koos en de koloniale autoriteiten tegen de schenen ging schoppen. Ditmaal verwoordde hij zijn uitgangspunt als volgt: "*De politieke en sociale bewegingen hebben in Belgisch-Congo een onverwachte bloei gekend sedert de oorlog. De kolonie had tot dan toe een soort van politiek reservaat, een gebied verboden voor politieke actie en voor sociale en syndicalistische strijd gevormd. Welke weg werd er sedertdien niet bewandeld op dit vlak! Het probleem van de regeringsparticipatie van de kolonie is nu gesteld.*"

Maar het zijn vooral de syndicaten die sedert de oorlog als paddestoelen na een regen uit de grond schoten en die zich een plaats hebben geënt in het politieke leven ..."⁽⁴¹⁾

En Tempels trok verder ten aanval met de opmerking dat de syndicalistische beweging unilateraal was en uitsluitend de belangen van de Europeanen verdedigde. Welnu, vroeg hij zich af, hoe kon men tot sociale vrede komen en sociale gerechtigheid laten geschieden als men de zwarte arbeiders in de kou liet staan? Hij vond het decreet van 1922 over het arbeiderscontract volledig achterhaald en stelde voor een klasse van zwarte werkers te creëren en de toename van een vlottende arbeidersbevolking of van tijdelijke handarbeiders te voorkomen, omdat zulks anders de degradatie van het gewoonterechtelijk milieu met zich zou brengen. Voor Tempels was het van levensbelang dat de bedrijfsleiding de gehechtheid van de arbeiders aan de onderneming zou bewerkstelligen. De Afrikaanse arbeiders moesten in hun maatschappij of hun kamp een milieu vinden waarin zij zich definitief konden vestigen en leven. Dit betekende dat de behuizing van de arbeiders moest verbeterd en aangepast worden aan hun familiale situatie; dat hun algemene en beroepsopleiding moest verhoogd worden door avond- of zondagcursussen; dat de oudere of ontslagen arbeiders een rente moesten ontvangen waardoor zij op een behoorlijke en eerlijke manier hun oude dag konden doorbrengen in de dorpen voor afgedankten.

Twee dagen later, op 17 februari, werd een derde ophefmakend artikel van Tempels gepubliceerd in *L'Essor du Congo*. Daarin oefende hij felle kritiek uit op *De administratie van de inlanders*. De bestuurlijke situatie in de kolonie schilderde hij af als volgt: "In geheel Congo [...] voelt men dat alles averechts marcheert, dat men de inlanders niet meer in handen heeft, dat er een barst begint te ontstaan tussen Blanken en Zwar-

ten en dat men niet goed meer ziet waar onze Congo naar toe gaat. Men zegt ons overal dat de echte oorzaak van de huidige crisis de ongelukkige administratieve reorganisatie en de decreten over de indirecte administratie is [...].

Men kan zich ook afvragen indien de reorganisatie van de laatste tijden aan de inlandse autoriteit rechten of nieuwe machten heeft gegeven die tot dan toe onbekend waren? Of nog, indien zij hersteld is geweest in haar vroegere rechten die, in een directe administratie, haar werden afgenomen.

Men kan zeggen dat wat men heeft ontnomen als rechten van inlandse rechthebbenden, onder het voorwendsel van barbarij, van tegen de natuurlijke wet of tegen de mensheid, dat alles is hun reeds afgenomen overal in de kolonies en sedert lange tijd, en dat, voor dezelfde redenen in het begin van de kolonisatie, redenen van veronderstelde barbarij en van onbegrip of van Europese hypocrisie, niets van dat alles is hen teruggegeven.

De indirecte administratie werd verkozen omdat de directe administratie een veel groter aantal agenten van allerlei slag veronderstelde. De inlandse autoriteiten kregen gewoon de opdracht om mee te werken aan de Europese administratie. En bovendien heeft men niet bestuurd voor de inlanders, maar voor de Europese administratie door de krachten en de zwarten uit te buiten onder het mom van koloniale filantropie".

Nog hield Tempels niet op de vinger in de wonde te steken. De traditionele hiërarchie, noeteerde hij, was gedurende eeuwen in staat haar erfelijke politieke, juridische en reglementaire functies uit te oefenen. Maar de oorlogsinspanning had zwaar doorgewogen op de inlandse boerenstand. En volgens hem was het mooiste geschenk dat men kon geven aan "het lastdier dat vandaag uitgeput en verzwakt was door teveel inspanningen", uiteindelijk zijn rechten te erkennen, het te eerbiedigen en te verdedigen⁽⁴²⁾. Daarna hield Tempels een pleidooi om de economie in dienst van de mensen van het platte-

land te heroriënteren. De traditionele hiërarchie moest heringericht worden met eigen gewoonterechtelijke competentie. De administratie moest de mensen begeleiden en haar voorname taak was politieke opvoeding; deze zou steeds noodzakelijker worden. Het leek hem gevaarlijk de struisvogelpolitiek voort te zetten. En het was even verkeerd die politieke opvoeding eenvoudig om te buigen tot een propagandamachine, tot een hersenspoeling of indoctrinatie. Maar negrofilie was ook uit den boze.

De ontombare Tempels haalde zich de boosheid van de koloniale overheid op de hals. Het gevolg was dat zij druk ging uitoefenen op de franciscanercongregatie om hem tot meer loyaliteit te dwingen. Om deze en andere redenen verbleef hij van 1946 tot 1949 in een soort 'résidence surveillée' in haar klooster te Sint-Truiden.

De inzichten van Jozef Van Wing

In december 1943, minder dan een jaar nadat de ordonnantie tot requisities was aangenomen, stuurde de jezuïetenmissionaris Jozef Van Wing (1884-1970) een brief naar gouverneur-generaal Pierre Ryckmans (1891-1959) waarin hij zijn beklag deed over die maatregelen. Uit eigen vaststellingen en uit getuigenissen van andere mensen wist hij dat die oorlogsinspanning in Kwango, Tshuapá, Kasáï, Kivu en Hoog-Congo veel dodelijker en destructiever gevolgen had dan de gouverneur-generaal wilde toegeven. Hij voegde eraan toe dat de verantwoordelijken van de administratie ervan op de hoogte waren, maar hem de waarheid verzwegen⁽⁴³⁾. Van Wing wees erop dat de oorlogsinspanningen de voedselproductie scherp had doen dalen. Jongeren trokken uit de dorpen weg naar de steden en industriële centra om aan de vorderingen te ontsnappen. Daardoor bleven negatieve demografische gevolgen niet uit. De

misbruiken waren talrijk omdat ook de administratieve controles verslapt waren. De sociale diensten werden tot het minimum herleid omdat geneesheren waren gemobiliseerd en de dispensaria hadden te kampen met een tekort aan geneesmiddelen. De landbouwprogramma's en openbare werken werden opgeschort. In overbevolkte cellen werden gevangenen mishandeld. Voor de meest onbenullige overtredingen werden autochtonen op excessieve wijze bestraft met zweepslagen.

Pierre Ryckmans relativeerde de beweringen van Van Wing omdat hij van de apostolische vicarissen van Congo minder pessimistische inlichtingen had gekregen. In een brief van 15 augustus 1945, gericht aan de minister van Koloniën, Robert Godding (1883-1953), legde hij uit dat hij tijdens zijn reizen door de kolonie naar de situatie van de lokale bevolking had geïnformeerd. Hij schreef dat hij vooral zijn oor te luisteren had gelegd bij de kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders die volgens hem allen goed op de hoogte waren van wat er zoal bij de inlanders leefde. Welnu, zij beweerden dat de oorlogsinspanningen niet excessief waren⁽⁴⁴⁾. In 1946 publiceerde Van Wing een interessante studie over de nieuwe gemoedstoestand van de Congolezen. De vermaarde Congo-kenner merkte op dat hun minderwaardigheidscomplex niet was verdwenen, maar dat zij zich wel hadden bevrijd van de fysieke angst die er traditioneel mee gepaard ging. De 11 miljoen Congolezen waren bewust geworden van hun macht tegenover de 36.000 blanken die in de kolonie waren geregistreerd. Daaruit, legde hij voorts uit, was een gevoel van eigenwaarde en van het recht gerespecteerd te worden door de blanke, ontloken⁽⁴⁵⁾.

De Europeanen zouden voortaan met die nieuwe gemoedsgesteldheid van de Congolezen rekening moeten houden, was zijn conclusie. Zij zouden bijgevolg hun woordenschat moe-

*Het is niet overdreven te spreken over de fameuze indirecte
macht van de Katholieke Kerk in de kolonie*

ten zuiveren, onder andere het woord neger - dat als een scheldwoord werd aan gevoeld - zou erin moeten vervangen worden door zwarte. Voor vele blanken was dat niet evident:

"Twintig jaar geleden waren de Europeesche werklieden in Congo kolonialen, wel bewust van hun eigen positie tegenover de inlanders, en van hun verantwoordelijkheid in dit opzicht. Nu zijn zij gesyndikeerden, en als zoodanig houden zij onwrikbaar vast aan hun standpunt tegenover de werkgevers, zonder zich in het minst te bekommeren om de gevolgen dier houding bij de zwarte werklieden. Onder al de blanken zijn zij het meest geneigd om de belangen der zwarten over het hoofd te zien. De Colourbar in Zuid-Afrika vindt zijn hevigste verdedigers in de rangen der syndikaten van blanken. Onze Europeesche gesyndikeerden hebben reeds verscheidene malen hun macht getoond door stakingen door te drijven of met staking te dreigen. Aldus hebben zij voor de zwarte werkersklasse een deur geopend, die niet meer zal gegrendeld worden van buiten uit. De zwarten die dertig maal minder betaald worden dan de blanken zullen daar wel voor zorgen"⁽⁴⁶⁾.

Tot slot legde pater Van Wing er de nadruk op dat het gewestbeheer, waarvoor de oorlogsproductie gedurende enkele jaren de grootste bekommernis was, voortaan het sociaal en economisch welzijn van de inlanders als voornaamste doelstelling moest hebben. De koloniale overheid moest daarbij eerlijk en objectief rekening houden met de schade die door de oorlog aan de inlandse bevolking was berokkend.

Meldenswaardig is dat Van Wing eind 1945 definitief de kolonie heeft verlaten. Dit gebeurde op vraag van de bisschoppen van Congo en Ruanda-Urundi, die hem de opdracht toevertrouwden in België de belangen van de katholieke missies te verdedigen bij zowel de religieuze als de civiele autoriteiten. Tot 1960 leidde hij het secretariaat van het Comité van de Missie-oversten. Hij zette zich ook onverdroten

in voor de oprichting van de katholieke universiteit Lovanium. Voorts zetelde hij in tal van nationale en internationale organismen zoals de Koloniale Raad, l'Institut International des Civilisations Différentes, het Koninklijk Belgisch Instituut voor Internationale Betrekkingen, het Informatie- en Documentatiecentrum van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi, enz.⁽⁴⁷⁾ Niets wijst erop dat de terugkeer van Van Wing naar de metropool als de verbanning van een lastpost moet gezien worden. Zeker is wel dat zijn inzichten over de sociale situatie van de inlander door de meeste autoriteiten, zowel burgerlijke als religieuze, in de wind werden geslagen.

Het begin van het inlandse syndicalisme, 1946

Het lijkt ons nuttig hier eerst de samenstelling van de toenmalige blanke bevolking van Congo te analyseren. De 23.091 blanken op 1 januari 1938 waren er 43.408 geworden op 1 januari 1948. Ze konden onderverdeeld worden in vier categorieën. Er was eerst en vooral de categorie van de staatsambtenaren en -agenten. Bij deze groep moeten, volgens Jean Leyder, ook de colons van de staat worden gerekend. Inderdaad, op 22 januari 1937 werd bij decreet het Office de colonisation opgericht binnen het ministerie van Koloniën. Die nieuwe onafhankelijke dienst had als voornaamste taak het bestuderen van de kolonisatiemogelijkheden in Congo en Ruanda-Urundi. De colons die hij selecteerde, werden dan onder zijn hoede in de kolonie geplaatst: in 1936 en 1937 vertrokken er respectievelijk 160 en 221. Die groep maakte in 1938 en in 1948 respectievelijk 14,38% en 14,74% van de blanken uit⁽⁴⁸⁾. De missionarissen, ook wel eens de colons van de confessionele missies genoemd, waren in

1936 met zowat 3200 en als volgt verdeeld: de katholieke missies met 1338 mannen en 1137 vrouwen; de andere missies met 312 mannen en 413 vrouwen. Procentueel gezien vormden zij in 1938 en 1948 respectievelijk 24,32% en 20,79%.

De invloed van de katholieke missies zowel bij de lokale regering in Leopoldstad als bij de centrale regering in Brussel, mag niet worden onderschat. Het is niet overdreven te spreken over de fameuze indirecte macht van de Katholieke Kerk in de kolonie. Door de conventie van 26 mei 1906, die gesloten werd tussen de regering van Congo-Vrijstaat en de Heilige Stoel, konden de nationale of katholieke missies praktisch probleemloos gronden krijgen voor hun activiteiten. Met 71.147 ha in concessie en 76.038 ha in concessie in 1947, in het totaal dus met 147.285 ha grond, was de Katholieke Kerk een heus grootgrondbezitter. Ter vergelijking: de protestantse zendelingen bezaten op datzelfde ogenblik slechts 7772 ha in concessie en 835 ha in concessie, in het totaal dus 8607 ha⁽⁴⁹⁾.

De derde categorie bestond uit agenten van industriële, commerciële en landbouwbedrijven. Met haar 4600 eenheden in 1936 was zij één van de omvangrijkste, en er was een gestage maar groeiende trend: in 1938, 44,71%; in 1948, 46,34%. Het is die categorie die een lange strijd zou leveren voor de verwerving van syndicale vrijheden. De staat stelde alles in het werk om de categorie van de ambtenaren en agenten aan de leiband te houden, terwijl de patroons niets onverlet lieten om hun agenten mak te houden. Trouwens beide zouden samenwerken om de groepsvorming onder de blanke agenten te verhinderen.

En tot slot waren er de onafhankelijke colons: planters, handelaars en anderen, zowat 2200 in 1936. In 1938 en in 1948 vormden zij respectievelijk 16,59% en 18,13% van de actieve blanke bevolking. Zij werden heel stiefmoederlijk be-

handeld, en kregen weinig of geen ondersteuning van de koloniale overheid die vreesde dat door de uitbreiding van deze groep zij gedwongen zou zijn zoveel grond van de zwarten af te nemen, dat zulks tot sociale conflicten zou leiden. Bovendien vreesde zij dat het tot ernstige botsingen zou komen tussen de blanke colons en het inlandse artisanat. Ook de koloniale maatschappijen droegen de zelfstandige colons niet in het hart. Die kolossale ondernemingen waren bang dat de bedrijfjes van de vrije colons zoveel inlandse arbeidskrachten zouden absorberen dat zij zelf problemen met de rekrutering zouden krijgen.

In de kolonie hebben de Europese burgers vroeger syndicale rechten verworven dan de Afrikaanse. Dit is niet zonder slag of stoot gebeurd. Een eerste poging, kort na de Eerste Wereldoorlog, mislukte. De Union Générale des Ouvriers du Congo, die geregistreerd werd op het Gerechtshof van Elisabethstad op 30 mei 1920 en vooral blanke arbeiders van de Union minière groepeerde, kreeg ontzettend veel tegenwind van deze maatschappij. Wanneer blanke arbeiders met vakantie naar België gingen werd hun contract niet verlengd. Dit ontnam velen van hen de zin om zich bij de Union Générale des Ouvriers du Congo aan te sluiten⁽⁵⁰⁾.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft zich een sterke blanke syndicale beweging kunnen ontwikkelen. De blanke werklieden waren onmisbaar geworden voor de grote koloniale maatschappijen. Zij konden niet meer met vakantie naar België gaan en de industriële grootmachten konden zelfs de meest weerbarstigste Europese werknemers niet ontslaan en hen vervangen door rekruten uit het oorlogvoerend Europa. Een geducht anti-syndicaal wapen was onschadelijk geworden.

Blanke beroepsorganisaties schoten als paddestoelen uit de grond. Op 24 oktober 1941 werd de Association Professionnelle des Agents de

l'Union Minière et Filiales (AGUFI) boven het doopvont gehouden. De wettelijke ordonnantie van 16 april 1942 schonk uiteindelijk enige syndicale vrijheid aan blanke arbeiders. In het voorjaar van 1943 konden 27 syndicale organisaties uit Leopoldstad, Stanleystad en Kivu zich verenigen in de Union Générale des Associations Professionnelles du Congo (UGEAPROF-CONGO). Enkele maanden later werd de Fédération des Associations Syndicales du Katanga (FESYNKA) opgericht. De twee verenigingen fuseerden in juli 1944 tot de Confédération Générale des Syndicats (Cogésy of CGS).

De blanke syndicale organisaties stonden zeer lang vijandig tegenover de oprichting van zwarte vakbonden. In een toespraak voor de Algemene Vergadering van FESYNKA op 6 februari 1944, citeerde voorzitter Coniot wat tijdens de regeringsraad van 23 november 1943 in Leopoldstad in aanwezigheid van de gouverneur-generaal gezegd was, namelijk dat de vertegenwoordigers van hun organisme het best geschikt waren om controle uit te oefenen op de zwarte arbeiders bij wie men een diepe malaise had vastgesteld.

Toch stemde het CGS-congres van 5 september 1945 een resolutie waarin werd voorgenomen syndicaten op te richten die Congolese arbeiders zouden groeperen. In februari 1946 werd dan een eerste vakbond voor inlandse arbeiders opgericht, het Syndicat des Travailleurs Indigènes Congolais Spécialisés (STICS). Alleen gespecialiseerde handarbeiders met kennis van de Franse taal konden lid worden. De organisatie van vakbonden ging vooral het inlandse salariaat aan. Maar de meeste zwarte loontrekkenden hadden het niet bijster slecht. De sociale politiek van de grote bedrijven maakte dat zij relatief goed gehuisvest waren en gezond voedsel kregen. De maatschappijen zorgden eveneens voor een goede medische infra-

structuur, voor de inrichting van scholen voor hun kinderen, alsook van allerlei clubhuizen. Bovendien gebeurde het vaak dat die zwarte weddetrekkenden culturele verenigingen uitbouwden op etnische basis⁽⁵¹⁾.

Het was vooral het zwarte proletariaat dat uit de boot viel. Deze ongeschoolde en kansarme inlanders, die vaak pas uit de brousse waren gevlucht om te ontsnappen aan dwangarbeid en opgelegde rendementen, leefden in sloppenwijken zonder riolering en stromend water. Het betrof dikwijls jonge mannen die een tijdje op kosten van een gesalarieerde broer of schoonbroer konden leven, maar die tenslotte in een overlevingseconomie terechtkwamen. In die wijken tierden prostitutie en concubinaat weelderig. De werkloze stedeling was niet zo zeer afgunstig van de loontrekkenden. Maar hij had het wel wat moeilijker met de kleine zwarte burgerij van évolués of évoluants, die van collaboratie met de blanken beschuldigd werden.

De wettelijke bepalingen van maart en april 1946

De koloniale overheid die zich steeds hardnekkig had verzet tegen iedere intentie van zwarte arbeiders om zich te organiseren, moest in het voorjaar van 1946 toch enigszins inbinden. Zij kwam voor de dag met een reeks wetsbepalingen die veel stringenter en complexer waren dan in de Franse en Britse kolonies, waar al in het interbellum was geëxperimenteerd met lokale syndicaten⁽⁵²⁾.

Op 17 maart 1946 werd de eerste ordonnantie uitgevaardigd, die de inlanders van Belgisch-Congo en van de naburige kolonies de toelating verschaftte om zich te groeperen in beroeps-syndicaten waarvan de gouverneur-generaal de stichtingsvoorwaarden, de werking, de modaliteiten van het bestuurlijke curatorschap enz. bepaalde. Zij schonk hun de mogelijkheid om rechtspersoonlijkheid te verwerven en bepaal-

de dat bij conflicten tussen de werkgever en de zwarte werknemers, de gouverneur-generaal de verzoeningsprocedures moest uitwerken⁽⁵³⁾.

De ordonnantie van 6 april legde de modaliteiten vast waarop de instellingen, waarvan de oprichting werd aangekondigd in deze van 17 maart, moesten uitgebouwd worden. Elke ondernemer werd verplicht een Inlandse Ondernemingsraad op te richten voor elk van zijn vestigingen of voor het geheel van zijn vestigingen die tenminste 250 arbeiders telden in een straal van 15 kilometers. Die raad moest samengesteld zijn uit de ondernemer zelf of zijn afgevaardigde en drie tot twaalf leden van het inlands personeel van de onderneming. De ene helft moest door de werkgever en de andere helft door de arbeiders gemandateerd worden en dit volgens bepalingen die gemeenschappelijk waren vastgelegd tussen de werkgever en de territoriale bestuurder.

De vergaderingen, waarin de inlandse arbeiders hun desiderata bekendmaakten, moesten één keer per trimester, op uitnodiging van de territoriale agent of wanneer de ondernemer het opportuun achtte, plaatshebben. De territoriale agent moest op tijd verwittigd worden en kon deelnemen aan de bijeenkomst wanneer hij het nodig achtte. De werkgever was verplicht hem binnen de twee weken een proces-verbaal op te sturen.

De provinciegouverneurs moesten lokale comités van inlandse arbeiders stichten in de agglomeraties of regio's waar het aantal werknemers belangrijk genoeg was. Die comités moesten uit vijf tot twaalf arbeiders of bedienden bestaan, die aangeduid werden door de districtscommissaris, die wel een adequate vertegenwoordiging van de lokale arbeiders moest verzekeren en in de mate van het mogelijke rekening moest houden met de voorstellen die gedaan werden door lokale inlandse raden. Ieder lokaal comité moest jaarlijks in zijn schoot

één of meerdere leden benoemen, volgens het aantal bepaald door de provinciegouverneur, die hem zouden vertegenwoordigen in de Regionale Commissie voor de Arbeid. Die commissie moest worden voorgezeten door de districtscommissaris. Voorts mochten daarin nog zetelen: een parketmagistraat, een geneesheer (als vertegenwoordiger van de kolonie), drie of vijf vertegenwoordigers van de werkgevers, die aangeduid werden door de provinciegouverneur, en evenveel inlanders die door de lokale arbeiderscomités gekozen werden. De inlandse vertegenwoordigers konden worden bijgestaan door personen met een Belgische nationaliteit, die een raadgevende stem hadden en voorgedragen werden door de provinciegouverneur, die al dan niet rekening kon houden met de voorkeuren uitgesproken door de lokale comités.

Er werd eveneens een Arbitragecomité ingericht, bestaande uit de voorzitter en twee of vier leden. De voorzitter moest, indien mogelijk, gekozen worden onder magistraten of hogere koloniale functionarissen. Indien de partijen een andere keuze maakten, moest die worden goedgekeurd door de districtscommissaris. De leden, die vreemd moesten zijn aan de betrokken ondernemingen, moesten voor de helft gekozen worden door de vertegenwoordigers van de ondernemers en voor de helft door die van de werknemers.

Tenslotte werden de inlandse beroepssyndicaten georganiseerd door de ordonnantie van 10 mei. Die preciseerde de exclusieve doelstelling ervan: de studie, de bescherming en de ontwikkeling van de sociale en professionele belangen van de leden. Alleen arbeiders die eenzelfde of een gelijkaardig of een aanverwant beroep uitoefenden binnen eenzelfde onderneming mochten zich groeperen. Elk beroepssyndicaat moest zijn zetel hebben binnen de grenzen van een buitengewoonrechtelijk

centrum of in een inlandse wijk. Het kon ook zijn zetel hebben in een lokaal dat te zijner beschikking werd gesteld door de werkgever, indien de leden in dienst van eenzelfde ondernemer waren.

De vakbonden konden geraadpleegd worden in verband met zaken die betrekking hadden op de geschillen en met vragen betreffende hun doelstelling of de uitoefening van het beroep van hun leden. Zij konden die vragen doorspelen naar de autoriteiten of naar de lokale comités of regionale commissies. Samen overleggen over hun doelstelling mocht, maar overlegplegen met het doel tot een collectieve arbeidsonderbreking over te gaan was ten strengste verboden. Een vakbond of een federatie van vakbonden kon alleen indien de gouverneur-generaal of zijn gedelegeerde daartoe zijn fiat gaf. De syndicaten mochten een beroep doen op Europese raadgevers. De technische adviseurs moesten de Belgische nationaliteit hebben en tenminste dertig jaar oud zijn. Zij konden worden bijgestaan door aalmoezeniers uit een orde, een congregatie of een sociëteit met rechtspersoonlijkheid. Indien de aalmoezenier de Belgische nationaliteit niet bezat moest hij de voorafgaandelijke toelating van de districtscommissaris hebben. Onder geen enkel beding mocht een raadgever door een syndicaat worden vergoed.

De oprichting van een inlandse vakbond werd dus onderworpen aan een arsenaal wettelijke voorschriften. De koloniale autoriteiten bleven ten aanzien van de arbeiders een betuttelende en paternalistische houding aannemen. In hun ogen was bevoogding noodzakelijk omdat zij de autochtonen niet in staat achtten hun eigen belangen te verdedigen. Zij oordeelden dat het beschavingsniveau en de intellectuele ontwikkeling van de inlandse werkers veel te laag waren⁽⁵⁴⁾.

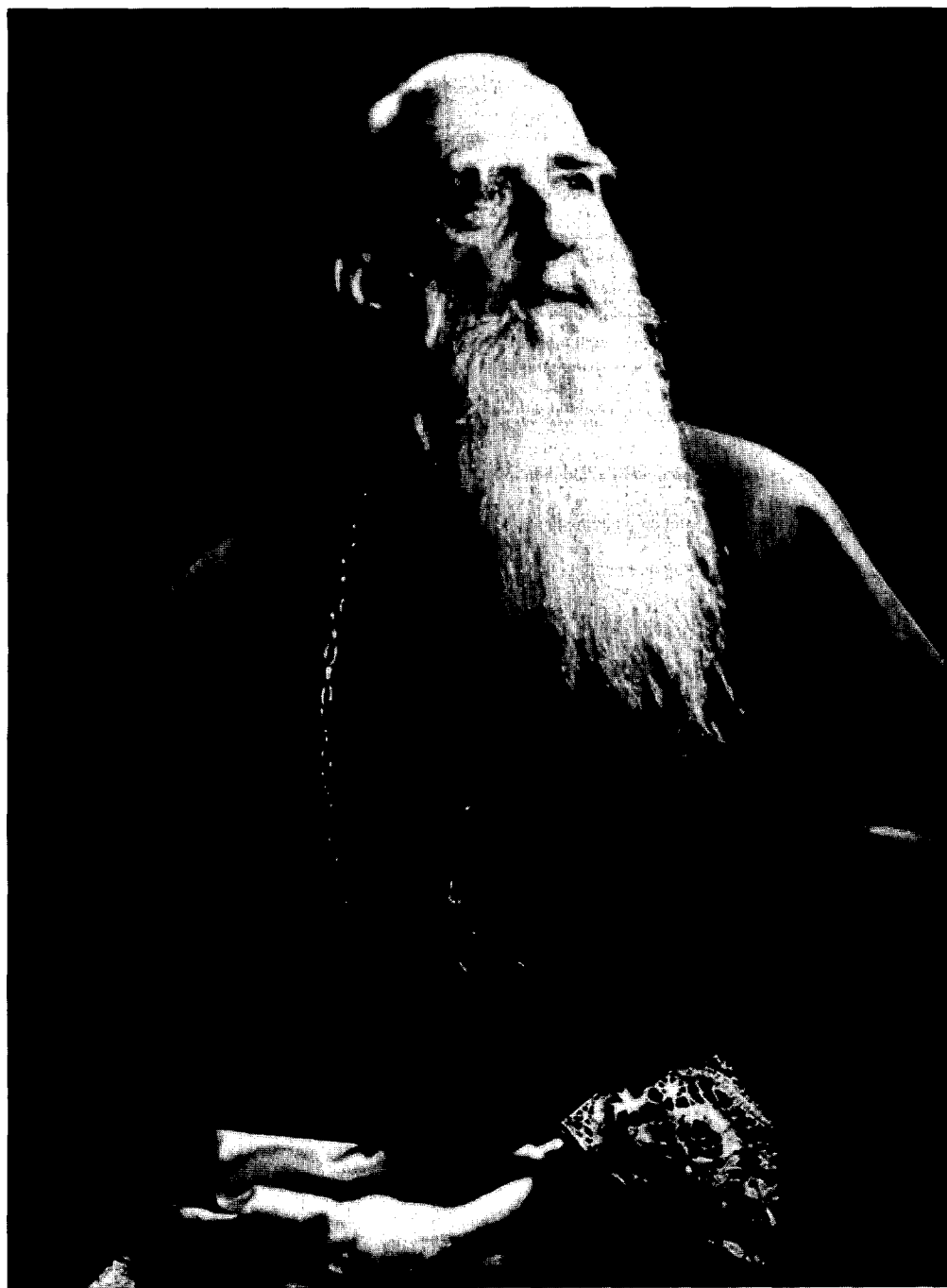
De uiterst voorzichtige syndicale politiek van

het koloniaal gezag is te verklaren vanuit zijn traditionele wantrouwen ten opzichte van inlandse verenigingen. Het leefde voortdurend met de vrees dat die in handen zouden geraken van subversieve, xenofobe en anti-Belgische sekteleiders. Kost wat kost wou het vermijden dat inlandse syndicaten instrumenten werden van klassenstrijd en, wat veel gevaarlijker leek, van rassenstrijd.

Met die waslijst van ingewikkelde maatregelen wou de administratie de controle behouden over de inlandse vakbonden. Enerzijds wilde zij de lont uit het kruisvat halen door zoveel mogelijk blanke 'conseillers', aalmoezeniers en staatsagenten in diverse raden te benoemen, zodat de syndicale activiteiten minder gevaarlijk werden. De echte vertegenwoordigers van de zwarte arbeiders vormden praktisch in alle raden een numerieke minderheid. Anderzijds tolereerde zij dat Belgische syndicaten een deel van dat voogdijchap op zich namen en zich gingen ontfemen over de autochtone werklui. De machthebbers bleven dus hemel en aarde bewegen om hun koloniaal systeem te bestendigen. In de koloniale doctrine was er geen plaats voor de dynamische krachten voortgevloeid uit de industrialisatie van diverse zones, de proletarisatie van de urbane centra en de detribalisatie van de rurale gebieden⁽⁵⁵⁾.

De houding van de katholieke hiërarchie

Zoals te verwachten was waren er twee kampen binnen de Katholieke Kerk. De ene streek was sterk behoudsgezind en zag met lede ogen het syndicalisme ontstaan; de andere vond het syndicalisme een uitdaging waarop positief gereageerd moest worden. De oppositie kwam niet alleen vanuit de hiërarchie, zoals de ondersteuning van het inlands syndicalisme bij lange niet alleen vanuit de lagere clerus kwam.

Mgr. Jean-Félix de Hemptinne, de 'Leeuw van Katanga' (KADOC Leuven)

Mgr. Jean-Félix de Hemptinne

Tot de fervente tegenstanders van blank en zwart syndicalisme in Congo behoorde mgr. Jean-Félix de Hemptinne (1876-1958), apostolisch vicaris van Elisabethstad. Hij is de auteur van een anti-syndicalistisch pamflet - die term is misschien lichtjes overdreven - dat voorgesteld werd tijdens de Derde Plenaire Conferentie van de Katholieke Kerkleiders te Leopoldstad, van 25 juni tot 8 juli 1945.

De Leeuw van Katanga, dat was zijn bijnaam, was een zeer controversiële figuur. Enerzijds had hij, met zijn openlijke aanvallen tegen de politiek van zware oorlogsinspanningen, tal van koloniale voor het hoofd gestoten. In sommige antiklerikale middens werd daarom gefluisterd dat hij pro-Duits was. Anderzijds wou hij niet horen van inlandse arbeidersorganisaties. Hij vreesde namelijk dat zij een voedingsbodem zouden vormen voor twee kwalen: het sectaire liberalisme dat volgens hem vooral ondersteund werd door de Liga van de Rechten van de Mens; en het socialisme dat in de CGS een geduchte vertegenwoordiger had⁽⁵⁶⁾.

Mgr. de Hemptinne refereerde in zijn document uitvoerig aan de twee grote sociale encyclieken van de Katholieke Kerk, *Rerum Novarum* en *Quadragesimo anno*, die de vorming aanbevelen van arbeidersorganisaties die tot vreedzame sociale oplossingen kunnen leiden. Hij putte eigenaardig genoeg zijn inspiratie uit die pauselijke zendbrieven om de oprichting van inlandse vakbonden tegen te houden. Hij stelde bijvoorbeeld dat in *Quadragesimo anno* de arbeidersorganisaties tot sociale evenwichten konden leiden indien zij in hun schoot mensen telden met technische, professionele en sociale vaardigheden. Bovendien moesten zij vooral bekend zijn met de katholieke principes en de uitvoering ervan.

De prelaat uit Elisabethstad hanteerde de volgende argumenten tegen de oprichting van

inlandse vakbonden:

1. Het algemeen niveau van de inlandse arbeiders is niet voldoende om het functioneren van een syndicaal organisme te verzekeren. De inlandse vakbonden zullen geleid worden door Europeanen die deze naar believen zullen oriënteren.
2. De inlander die een voldoende ontwikkelde instructiegraad of beroepskennis heeft behaald, heeft over het algemeen niet de nodige 'liberté d'esprit' of 'sens social' om zich te bevrijden van tribale of racistische invloeden. De gevoeligheid, de jaloersheid en de bekommernissen van persoonlijke aard verhinderen de zwarte om objectief een sociale rol te spelen buiten zijn gewoonterechtelijk milieu.
3. De arbeidsomstandigheden verschillen zodanig van onderneming tot onderneming en van streek tot streek dat de verdediging van de belangen geen gemeenschappelijke grond zal vinden.
4. De collectieve eisen, zelfs verantwoorde, riskeerend sterk hun doel voorbij te schieten door de geest van discipline en van vertrouwen die bij de inlander moet gekweekt worden te verstoren.
5. De algemene economische factoren die moeilijke problemen veroorzaken, kunnen de best gevormde inlanders niet beoordelen⁽⁵⁷⁾.

Het syndicalisme werd door de Hemptinne tenslotte ook gezien als een gevaar voor het koloniaal machtsbeeld dat hij zich gevormd had. Tot aan zijn dood bleef hij zweren dat enkel een harmonieuze samenwerking tussen de koloniale overheid, de katholieke missies en de zogenaamde sociaalvoelende bedrijfsleiders noodzakelijk was voor het behoud van de sociale orde⁽⁵⁸⁾. In zijn ogen waren de Congolezen onvoldoende rijp en te weinig gevormd en gedisciplineerd en hadden zij te weinig inzicht in de moderne sociale kwesties om zich in syn-

dicaten te engageren. Bovendien waren zij nog niet in staat om hun etnische reflexen te overstijgen om bredere gemeenschappelijke acties te voeren. Hij bleef blind voor de nieuwe maatschappelijke problemen en weigerde op een onvoorstelbaar koppige manier de zwarte als arbeider te zien; voor hem bleef de Congolees uit de industriële en urbane centra een boer met een traditionele plattelandsmentaliteit die alleen binnen zijn gewoonterechtelijk milieu tot volle ontplooiing kon komen.

Mgr. Giovanni Dellepiane

Mgr. Giovanni Dellepiane (1889-1961), apostolisch gedelegeerde te Kinshasa, zat op een andere golflengte. Hij was voorstander van bepaalde vormen van syndicalisme. Dit blijkt zeer goed uit een schrijven dat hij op 3 november 1943 naar niemand minder dan mgr. de Hemp-tinne zond: "Het overzicht dat u schetst van de desastreuze gevolgen van de actuele omstandigheden (overdreven en bruiske verplaatsingen van de bevolkingen naar de industriële centra, exodus naar de stedelijke centra, toename van de productie, enz.) op de evangelisatie, het christelijk leven, de familiale en de openbare zeden, is algemeen en helaas, in sommige regio's nog zwarter dan in Katanga. En geen enkele stem verheft zich om te waarschuwen tegen de funeste gevolgen van zulk een stand van zaken voor de arme bevolkingen en voor Congo, en om in de mate van het mogelijke er tegen te verhelpen.

Ik heb er hier reeds over gepraat en ik zal op deze kwestie terugkomen bij de Gouverneur generaal. In de Evenaarsprovincie, waar de bevolkingen reeds sterk aan het afnemen zijn, zijn zij nu nog sneller aan het verdwijnen. Laat niet na, en als bisschop en als lid van de Koninklijke Kommissie voor de Bescherming van de Inlanders, om de aandacht van de regering te trekken op het voorgaande voor het welzijn van de bevolkingen en in het belang zelf van Congo; maar, misschien met weinig kans

om gehoord te worden.

Ik denk dat het nodig zal zijn om de goede vormen van syndicalisme te volgen en te helpen, die van de schoolmeesters en van alle anderen, in het nastreven van hun juiste eisen op het economisch en sociaal domein. Dat is overigens de grote principes volgen van Rerum Novarum en van Quadregesimo Anno.

Het volk gaat steeds meer en meer naar links en het heeft niet altijd ongelijk in zijn eisen van economische, morele en sociale orde. Het is noodzakelijk dat het kan vaststellen dat de Kerk [in zijn lot] geïnteresseerd is, dat de Kerk de beste oplossingen en de zekerste doctrine heeft over het echte morele, sociale en materiële welzijn. Zich interesseren voor die syndicaten om er christelijke syndicaten van te maken, dat is het revolutionaire communisme verhinderen.

Uw schoolactie is uitstekend en u doet een zeer opportune zaak door de aandacht en de inspanningen te richten op de scholen in de grote centra. Die arbeidersjeugd moeten wij absoluut christelijk vormen en behoeden tegen gevaren van allerlei soort. En verzorg ook steeds beter en beter, tegelijkertijd met de scholen, de post-scolaire werken en vooral die met een sociaal karakter; maar op dit domein ook zie ik in uw Missie vooruitgang en echt bemoedigende verwezenlijkingen: stadion, sociaal foyer, cinema, een sterk prijzenswaardig initiatief van P. Van den Straeten, vooral in een mijnprovincie ..."⁽⁵⁹⁾

Uit bovenstaand citaat kan men de twee motieven distilleren die Dellepiane positief deden staan tegenover christelijke vakbonden. Aan de ene kant vond hij de sociale en economische eisen van de geteisterde arbeidersbevolking gerechtvaardigd. Aan de andere kant moest, naar zijn mening, de Kerk haar belangstelling voor de arbeiders duidelijk manifesteren en de belangen van die groep onverbloemd verdedigen om zo de communisten de wind uit de zeilen te halen. De apostolisch gedelegeer-

de was dus duidelijk bang dat de missionaire Kerk hetzelfde zou overkomen als de Europese Kerk op het einde van de vorige eeuw: namelijk een aderlating door het wegvloeien van een groot deel van de arbeidende bevolking.

Jozef Van Wing

Tot de witte raven of de minderheid die overtuigd was van de mogelijke positieve inbreng van het syndicalisme in het sociale ontwikkelingsproces van de zwarte bevolking behoorde niet alleen mgr. Dellepiane, maar ook de missionaris Jozef Van Wing. In een bijdrage over de sociale toestand van de autochtone bevolking (1947), beweerde hij dat de inlandse syndicale beweging niet veel jaren meer nodig zou hebben om tot een kracht uit te groeien. Belangrijk voor hem was dat de vakbondsverantwoordelijken van de syndicale opvoeding een punt zouden maken en de inlandse arbeiders zouden begeleiden voor het algemeen welzijn⁽⁶⁰⁾.

De blanken die het principe van inlands syndicalisme bestreden, vond hij weinig logisch, tenzij zij tenminste het bewijs konden leveren dat de patroons hun arbeiders behandelden volgens de normen van sociale rechtvaardigheid en een paternalisme pratkeerden dat zo genereus was, dat elk van de zwarte arbeiders zich individueel dermate in staat voelde om zijn recht te bekomen, dat hij geen behoefte aan een georganiseerde vakbond had. Naar de mening van Van Wing waren religieuze en sportieve verenigingen niet voldoende om dat doel te bereiken. Het syndicaat, met een betere sociale standing als lokaas, kon die taak wel vervullen indien het op een goed begrip van de autoriteiten en van de patroons stootte⁽⁶¹⁾.

In een artikel uit 1950, over evangelisatie en missieproblemen gaf Van Wing zijn mening over het belang van het syndicalisme nog beter te kennen. Hij wees erop dat vanaf het begin

van de evangelisatie, de missies het grootste deel van hun zorgen aan de landbouwbevolking hadden gewijd. Aan het succes van hun catechumenaten en christenheden in het diepste binnenland viel niet te twifelen. Maar door de jaren heen was een aanzienlijk deel van de bevolking naar de industriële zones getrokken. Vooral de jeugd verliet geleidelijk het land en ging op zoek naar werk in de steden, waar zij in werkkampen en commerciële centra onderdak vond⁽⁶²⁾. In de grote centra waren de missies wel begonnen met het bouwen van kerken, scholen en speelpleinen voor de inlandse bevolking; maar dat was naar zijn mening niet voldoende. Indien de Kerk zich niet ernstig bekommerde om het materiële lot van de stedelingen, waarschuwde hij, gingen die afhaken: *"De proletariërs bezoeken die kerken niet wanneer ze weten dat er in deze plaatsen geen belangstelling bestaat voor hun lot; en hun kinderen zullen na hun schooltijd de gedachten en de praktijken van de ouders volgen"*⁽⁶³⁾.

Van Wing riep de Congolese Katholieke Kerk op de moeder van de proletariërs te zijn: een moeder die begrijpt, leidt en opvoedt. Hij pleitte ervoor dat in de missies een sociale leer gepredikt zou worden, die van de encyclieken natuurlijk, maar die moesten eerst aangepast worden aan de Congolese mentaliteit. Blanke en zwarte priesters moesten bijgevolg zoveel mogelijk de leer en de techniek van de sociale actie instuderen, want hun roeping was de missionarissen van het zwarte proletariaat te worden. In sociale scholen en studiekringen, voegde hij eraan toe, moesten leiders en propagandisten voor de christelijke sociale bewegingen worden gevormd. In zijn ogen was het duidelijk dat *"[...] de missionarissen als baanbrekers van het ware geloof geen enkele gelegenheid mogen laten voorbijgaan om de rechtmatige eisen van de arbeiders te onderlijnen: een rechtvaardig en familiaal loon, menselijke arbeidsvoorwaarden en*

gezonde woonstegelegenheden [...]. De totale overgave aan het apostolaat der zielen ontslaat niemand van de praktijk van de sociale rechtvaardigheid" besloot hij⁽⁶⁴⁾.

Finaliter stak Van Wing een waarschuwend vinger op. Hij herinnerde eraan dat de Katholieke Kerk in Europa enkele tientallen jaren had gewacht om tot het besluit te komen dat de sociale kwestie ook een kwestie was van de Kerk. Dit laattijdige inzicht had tot nefaste gevolgen geleid.

Een ACV-initiatief

In het voorjaar van 1945 trokken enkele leiders van de CGS naar België om steun te zoeken bij de nationale vakbonden. De socialistische vakbond of Fédération Générale des Travailleurs de Belgique (FGTB) zag brood in een samenwerking. De Confédération des Syndicats Chrétiens (CSC) vond de CGS te links en te marxistisch-leninistisch en wees het aanbod van de hand.

In het najaar van 1945 ontving ACV-voorzitter Henri Pauwels (1890-1946), ex-minister van Oorlogsslachtoffers en sedert oktober van dat jaar ook voorzitter van de Internationale Confederatie van Christelijke Syndicaten, het bezoek van de algemeen overste van Scheut. Die wees hem op het gevaar van de ontwikkeling van een eenheidsvakbond met communistische tendensen in de kolonie. Pauwels bracht die kwestie ter sprake in het Bureau van 2 oktober. Daar werd besloten hem op prospectie-reis naar de kolonie te sturen⁽⁶⁵⁾.

Op zaterdag 22 december 1945 vloog Pauwels voor een aantal weken naar Congo. Zijn bedoeling was de problemen van de zwarte arbeiders te onderzoeken. Net zoals de geëvolueerden - de happy few? - vormden zij een aparte categorie, ontstaan uit de sociale transformaties die de Afrikaanse gemeenschappen hadden ondergaan door de industrialisatie en de

urbanisatie.

Een belangrijk resultaat van Pauwels' bezoek was de inplanting van christelijke vakbonden voor zwarte arbeiders. Het relaas van zijn reis en zijn reflecties over het koloniaal gebeuren schreef hij achteraf neer in een bijzonder interessant boek. Daarin staan een paar opmerkelijke verklaringen. Hij wees er onder andere op dat de zwarte évolués, zonder enige uitzondering, stellig de mening toegedaan waren dat de Congolezen zich moeiteloos konden redden zonder de hulp van de blanken. Laatstgenoemden daarentegen waren een tegenovergestelde mening toegedaan⁽⁶⁶⁾.

Alhoewel hij er ook van overtuigd bleef dat de beschavingstaak van de Europeanen nog eeuwen in beslag zou nemen en de bekwaamste évolués slechts uitvoerende en geen verantwoordelijke taken konden waarnemen, merkte hij toch op dat de meeste blanken een bourgeois-vooroordeel hadden. Hij vergeleek hun mentaliteit met deze van sommigen uit de Europese burgerij, die nog steeds niet konden geloven dat de Europese arbeiders in staat waren om hun lot in eigen handen te nemen.

In tweede instantie vond Pauwels de segregatie tussen blank en zwart in bepaalde opzichten een goede en verantwoorde zaak. Hij onderstreepte weliswaar dat de zwarten hun gevoeligheden en hun waardigheid hadden die door sommige blanken niet werden gerespecteerd. De Congolezen hoefden het niet te pikken, meende hij, uitgescholden te worden voor apen, makakken en wilden. Naar zijn oordeel schoten vele Europeanen tekort in hun modelfunctie.

Hij geloofde daarbij dat de loonverschillen tussen blanke en zwarte arbeiders gewettigd waren. De Europeanen die hun vaderland, hun familie en hun sociaal milieu duizenden kilometers achter zich lieten, zonder te weten of zij die ooit gingen terugzien, mochten voor dit no-

bele feit financieel gecompenseerd worden. De ACV-voorzitter prees voorts de blanken voor de resultaten die zij hadden geboekt in hun strijd tegen kannibalisme, slavernij, stammenoorlogen en kinderhuwelijken. Tijdens zijn veelvuldige ontmoetingen met de évolués, had hij een zeker zelfbewustzijn bij hen ontwaard. Zij hadden hem ook doen begrijpen dat zij zich niet meer inferieur maar geïnferioriseerd voelden en dat zij niet tot in alle eeuwen der eeuwen de superioriteit van de blanken zouden aanvaarden.

Die informaties leken voor het ACV te volstaan om een afdeling op te starten in Congo. Reeds op 2 mei 1946 vertrokken twee Belgische permanent vrijgestelden, Lecocq en Roosen, naar de kolonie. Zij zouden respectievelijk vanuit Leopoldstad en Elisabethstad opereren.

In juli 1946 nam het Congolese ACV, dat vanuit structureel oogpunt geen afdeling van het Belgische ACV was, de krant *Le Courrier d'Afrique* en de bijbehorende drukkerij over. Op 1 september verscheen het eerste nummer van het tweetalig blad *Notre Droit - Ons recht*, dat de blanke gesyndiceerden als doelgroep had, en van *Syndicalisme Congolais* dat bestemd was voor de Afrikaanse christelijke arbeiders.

Met de oprichting van zwarte christelijke syndicaten had het ACV twee objectieven voor ogen. In 1950 verwoordde Lecocq, secretaris van het Verbond der Christelijke Syndicaten in Congo, deze als volgt: *"Een der eerste programmapunten van het christelijk syndicalisme is de zorg voor een stoffelijke en materiële welstand onder de mensen opdat ze goed hun christelijke plichten zouden kunnen vervullen. Daarnaast beschermt en verdedigt het christelijk syndicalisme de arbeiders tegen alle bewegingen met materialistische en goddeloze strekkingen"*⁽⁶⁷⁾.

Men kan niet loochenen dat de inlandse vakbonden, die door het ACV in Congo werden gesticht, niet als zeer strijdbaar en eisen stel-

lend werden beschouwd. Hun activiteiten pasten uitstekend in het gangbaar Belgisch paternalistisch beleid. Zowel de administratieve en de kerkelijke autoriteiten als de invloedrijke industriële bonzen konden zich met dit initiatief verzoenen. Al was het maar, en dat was zeker het geval voor de patroons, omdat de uitbouw van het Verbond der Christelijke Syndicaten in Congo de vrees voor de ontwikkeling van een machtige socialistisch-communistische vakbond uitschakelde.

Natuurlijk werden de wetsbepalingen in verband met de inlandse vakbonden uitvoerig besproken door diverse Belgisch-koloniale organismen. De reacties waren positief en dat was niet te verwonderen omdat de meeste van die instellingen gedomineerd werden door mensen van christelijke signatuur.

De Permanente Commissie voor de Verdediging van de Inlanders, april-mei 1947

De Permanente Commissie voor de Verdediging van de Inlanders van Belgisch-Congo kwam bijeen van 28 april tot 9 mei 1947. In die vergadering zetelden toen niet minder dan vier missiebisdommen en twee katholieke priesters: mgr. Karel Vanuytven (1880-1969), apostolisch vicaris van Buta (Uele); mgr. Georges Six, apostolisch vicaris van Leopoldstad; mgr. Laurent Deprimoz (1884-1962), apostolisch vicaris van Kabgayi (Ruanda); mgr. Alphonse Matthyssen (1887-1952), apostolisch vicaris van Bunia; abbé Stephano Kaoze (ca. 1890-1951), pastoor te Lusaka (Noord-Katanga); pater Alexander Van den Heuvel (1905-1985), missionaris van Scheut in de Kasai.

Volgens de leden van die commissie mocht een inlandse vakbond alleen een definitieve erkenning krijgen als hij, na een redelijke termijn, door tastbare verwezenlijkingen had bewezen zijn leden volgens constructieve concepten - de enige om de sociale vrede te garanderen -

ACV-voorzitter Henri Pauwels (KADOC Leuven)

op te voeden. De Europese raadgevers van de inlandse vakbonden moesten zich uitsluitend bezighouden met de sociale vorming van de inlander. De uitoefening van de syndicale praktijk mocht enkel resulteren in de vorming van inlandse kaders⁽⁶⁸⁾.

De educatieve opdracht van de vakbonden werd ook door die commissie overbelicht; van een representatieve en revindicatieve taak wilden de leden niet horen. Hun anti-syndicalistische ingesteldheid werd heel waarschijnlijk gedeeltelijk ingegeven door materialistisch eigenbelang. Inderdaad, tal van grote bedrijven voerden sedert het interbellum een sociale politiek waarbij zij investeerden in de gezondheidszorg en de opleiding van de arbeiders en hun kinderen, zwart en blank. Daarvoor riepen zij vaak de hulp van missiecongregaties in. Dat was echter niet de enige reden die de religieuze commissieleden tot voorzichtigheid inspireerde. Net zoals de koloniale overheid hebben de katholieke missies ook steeds geopteerd voor een strenge controle op de Congolese massa!

Het Nationaal Koloniaal Congres, 4-5 oktober 1947

Tijdens de Zesde Zitting van het Nationaal Koloniaal Congres, dat plaatsvond in de Belgische Senaat van 4 tot 5 oktober 1947, werd onder meer de kwestie van de inlandse arbeiders aangekaart. Het document dat werd voorgelegd was van de hand van E.F. Henry (1869-1957), ere-provinciegouverneur van Belgisch-Congo en voorzitter van voornoemde commissie⁽⁶⁹⁾.

Dat het NKC de wetgeving over de inlandse vakbonden positief zou begroeten, was voorspelbaar. De invloed van het Belgisch 'christelijk' establishment was immers overwegend in dit organisme. Maar de tekst die E.F. Henry voorlegde als een persoonlijke tekst - terwijl die

recht uit het partijbureau van de Christelijke Volkspartij (CVP) kwam - was ook voor ons een complete verrassing.

Vanaf januari 1947 was de Koloniale Commissie van de CVP begonnen met het opstellen van een reeks nota's teneinde de koloniale politiek van de partij in een vaste vorm te gieten. De documenten werden telkens ter goedkeuring doorgegeven aan het Nationaal Comité vooraleer zij in het inlichtingenblad van de partij, in de rubriek *Partijdoctrine*, in de vorm van een documentatiefiche gepubliceerd werden⁽⁷⁰⁾.

Op 21 januari werd het eerste werkdocument geproduceerd onder de titel *La politique scolaire coloniale*. Twee weken later, op 3 februari, werd de *Déclaration de principes devant figurer en tête du programme colonial du PSC* (Parti Social Chrétien) samengesteld. Een herwerkte en verbeterde versie, getiteld *Rapport amendé suivant décisions de la Commission Centrale*, werd uitgebracht een week later. In april volgden dan nog een hele reeks documenten: *L'organisation de la santé à la colonie*, 18 april; *Le recrutement et l'emploi de la main-d'oeuvre indigène au Congo Belge* en *Le statut des travailleurs indigènes au Congo Belge*, op 26 april. Op 17 juli werd tenslotte het *Statut politique et social des indigènes* uitgedokterd door de Koloniale Commissie van de CVP.

Een eerste bijzonderheid is dat *Le statut des travailleurs indigènes au Congo Belge*, de nota van 26 april, letterlijk werd overgenomen en in oktober tijdens de zitting van het NKC werd voorgelegd. Een tweede bijzonderheid is dat wij al die documenten hebben opgediept uit het fonds J. de Hemptinne, dat bewaard wordt in de archieven van de benedictijnerabdij van Zevenkerke. Zij waren de Hemptinne toegestuurd door Robert Houben (1905-1992), directeur van het Studie- en Documentatiecentrum van de CVP (later CEPSS: Centrum voor Politieke,

Economische en Sociale Studies). In een brief die Houben op 9 augustus 1947 naar de Hemptinne naar Zevenkerke had verzonden - een kopie gedateerd op 30 oktober werd naar Elisabethstad verzonden - deelde hij hem mee dat een contactcentrum tussen parlementairen, technici en vertegenwoordigers van christelijke organisaties was opgericht. In het fonds J. de Hemptinne is er echter geen spoor van enige reactie van diens kant op de teksten die hem waren toegestuurd. Zeggen en schrijven dat de Hemptinne en de CVP hun doelstellingen op elkaar afstemden, is fel overdreven. De veelvuldige polemieken die hij had met tal van CVP-dignitarissen, zoals Paul Tschoffen (1878-1961) en Pierre Wigny (1905-1986) zijn daarvan het duidelijkste bewijs.

Mislukking van het syndicalistisch initiatief

Het syndicalisme werd in de periode 1946-1960 echt geen succes-story. Twee oorzaken, die niet van elkaar gescheiden kunnen worden maar wel onderscheiden, liggen aan de basis van dat falen:

Het politiek beleid

In 1954 telde Belgisch-Congo het grootste percentage zwarte loontrekkers in Zwart Afrika. Naar schatting werkte ongeveer 39% van de actieve Congolese bevolking in Europese industriële bedrijven en plantages. Maar in 1956 was slechts 0,73% van hen aangesloten bij een vakbond. Dit cijfer bewijst dat er van een massale toeloop naar de syndicaten geenszins sprake was.

In diverse wetenschappelijke bijdragen werd reeds gepeild naar de oorzaken van de mislukte start van het inlands syndicalisme. Reeds in

1948 legde Louis Ballegeer de klemtoon op de Europese oorsprong als één van de voornaamste oorzaken: "*Het inlands syndicalisme is een onder-produkt van het Europees syndicalisme in de kolonie [...] zoals die begonnen is in Congo, is zij dus niet een spontane beweging van de inlandse arbeiders zelf, maar zij is gecreëerd geworden door de Europese syndicaten [...]*"⁽⁷¹⁾.

Dit was ook de mening van professor Jef Van Bilsen (1913-1996). Het inlands syndicalisme was niet ontstaan aan de basis en gegroeid via spontane acties van zwarte arbeiders uit misnoegdheid over hun hongerlonen en krotwoningen. Het was een top-down-constructie waarvan blanke functionarissen aan de oorsprong lagen⁽⁷²⁾.

In een voordracht gehouden in 1957, noemde J.-P. Paulus nog een andere oorzaak. Hij weet de povere resultaten aan het feit dat men er niet in geslaagd was een eenheidsvakbond op te richten waarin blanke en zwarte arbeiders gemeenschappelijk voor hun belangen vochten. Enkel in Beneden-Congo was dit gelukt. Elders in Congo probeerde men dergelijke vakbonden uit te bouwen, maar stootte daarbij op "*een blanke retrograde mentaliteit*". Het gevolg was dat men in een situatie als in Rhodesië (thans Zimbabwe) verzeild raakte, waar blanke syndicaten de zwarte bestreden. Voor dit gevaar had Van Wing een decennium eerder al gewaarschuwd⁽⁷³⁾.

Arthur Doucy en Pierre Feldheim wezen in hun analyse van het inlands syndicalisme op nog een andere oorzaak, namelijk de grote verschillen in Afrika en in Europa, in de omstandigheden waarin de vakbonden tot stand waren gekomen. Volgens hen was dit in Europa gebeurd in een sfeer van klassenstrijd, terwijl in Afrika het soms meer om een rassenstrijd ging. De notie werkgever viel in de overzeese gebieden heel vaak samen met de notie blanke of Europeaan. Het klassebewustzijn was geringer

dan het rassenbewustzijn. De strijd tegen de economische uitbuiting was er eigenlijk één tegen de blanke politieke dominantie. Een vakbond opgericht door een blanke was dan ook meteen nog niet weinig verdacht⁽⁷⁴⁾.

Paul Demunter sluit zich grotendeels bij voorgaande analyse aan: de blank-zwart-verhouding primeerde op de arbeider-werkgever-verhouding. Het geringe succes van de zwarte vakbonden kon verklaard worden door het feit dat de inlanders vlug hadden ingezien dat het inlands syndicalisme niet georganiseerd werd tegen de uitbuiters. Integendeel, zowel de administratie als de Kerk en het patronaat wilden het syndicalisme doen passen in het koloniaal paternalistisch keurslijf. De blanke verantwoordelijken van de zwarte christelijke vakbonden predikten reformisme en verzoening met de patroons. Het gevolg was dat de arbeiders in een later stadium meer vertrouwen gingen schenken aan de leiders van de zogenaamde bevrijdingsbewegingen⁽⁷⁵⁾.

En inderdaad, de inlandse vakbonds beweging kwam in Congo moeilijk uit de startblokken omdat de koloniale macht haar aan een veelvoud van restrictieve maatregelen had vastgekluiserd. Op de weg naar syndicale emancipatie had de overheid tal van hindernissen geplaatst. Ten eerste, de Belgische grondwet garandeerde aan alle Belgen in België het recht om zich te verenigen. Dat recht was aan geen enkele preventieve maatregel onderworpen. Maar die grondwettelijke waarborg bestond niet in Congo. De uitvoerende macht kon die fundamentele vrijheid van vereniging beknotten. Syndicaten, die in België feitelijke verenigingen waren, hadden in Congo een toelating van de administratie nodig om bestaansrecht te hebben⁽⁷⁶⁾.

Ten tweede, de uitvoerende macht kon in Congo ook arbitrair optreden tegen mensen die de orde en de openbare rust verstoorden. Het

decreet van 3 juni 1906 liet een gewone staatsagent die de leiding had over een territorium toe, iemand te arresteren zonder een gerechtelijk mandaat en hem eventueel gedurende maximum een maand gevangen te zetten. Het decreet van 5 juli 1910 gaf aan provinciegouverneurs en districtscommissarissen de bevoegdheid om alle inlandse weerspannige heethoofden te verbannen of te deporteren zonder dat de beschuldigen in beroep konden gaan.

Die decreten bleven tot aan het einde van de koloniale periode van kracht. Nochtans, op 10 december 1948 had België de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens ondertekend, waarvan artikel IX stipuleert dat niemand op een arbitraire manier mag aangehouden, gevangengenomen of verbannen worden. Dat recht werd de Congolezen, de Rwandezen en de Burundezen volledig onthouden.

Om de proletarisering van de Congolezen te bestrijden, nam de koloniale overheid na de oorlog twee initiatieven. Zij stichtte in eerste instantie het Fonds voor Inlands Welzijn (le Fonds du Bien-Etre Indigène, FBI). Deze caritatieve instelling kreeg een startkapitaal van meer dan twee miljard BEF om de rurale gemeenschappen te helpen zich aan te passen aan de moderne technische evolutie. De overheid hoopte op die manier eveneens de exodus naar de steden tegen te gaan.

In tweede instantie stimuleerde zij de coöperatieve beweging. De katoenplanters bijvoorbeeld, zouden niet meer als eenvoudige gesalarieerden werken, maar konden zich groeperen in associaties die ook zouden kunnen genieten van de meerwaarde op de transformatie en de verkoop van hun producten door de Europese industrieën.

Maar dat waren pleisters op een houten been. Aan de vooravond van de onafhankelijkheid bleek de Congolese boerenbevolking niet minder opstandig dan de kwantitatief bescheide-

ner categorie van arbeiders. Vanuit katholieke hoek had de overheid al her en der de boodschap gekregen dat die maatregelen niet zouden volstaan. Pater Gustaaf Hulstaert had in 1948 als enig, maar significant commentaar, dat nog andere maatregelen nodig zouden zijn om de situatie van de inlanders in het binnenland te verbeteren⁽⁷⁷⁾.

Een cultuurhistorische oorzaak

Congo riep bij gelegenheidsbezoekers - aan hun naïeviteit kan misschien niet worden getwijfeld - het beeld op van een middeleeuwse staat. De Amerikaan Tom Marvel, die van januari 1943 tot november 1944 in dienst van de United States Office of War Information in Leopoldstad werkte en later van maart tot juni 1946 weer Congo doorkruiste, had dit eveneens opgemerkt. In zijn boek *The New Congo (Le Nouveau Congo)* schrijft hij: "Het Van Lancker-domein, sedert 1923 door zijn huidige eigenaar geëxploiteerd en waarin enkele jaren geleden nog luipaarden, wilde buffels en olifanten heersten, bevat vandaag een uitgebreide plantage van elaeispalmen, een installatie voor de productie van palmolie, een 'veeteeltranch' omheind met honderden kilometers Amerikaanse prikkeldraad, scholen, kerken, magazijnen en woningen voor de 4000 inlanders die nu op het landgoed leven. Het is een soort middeleeuws bastion dat Jules Van Lancker als heer in de feodale betekenis van het woord, heeft. Hij is er vooral fier op dat alles - met uitzondering van de machines en de Amerikaanse omheining - ter plaatse gemaakt werd: de bakstenen voor de gebouwen, de dakpannen, de mortel, de deuren, de vensters, het smidsgereedschap, en zelfs alles wat van leder is. (dat laatste komt van zijn veestapel) enz."⁽⁷⁸⁾

In een propagandawerk over de kolonie uit 1950 maakte E. Verleyen een gelijkaardige reflectie over de Congolese koloniale maatschappij. De missiepost van de jezuiten in Beneden-Congo

riep bij hem het volgend beeld op: "Kisantu, residentie van het apostolisch vikariaat van de kerkelijke circoscriptie met dezelfde naam, is een merkwaardig voorbeeld van de missieactiviteit. Talrijke gebouwen in rode baksteen omringen de kathedraal; de bakkerij, de schrijnwerkerij, de brouwerij, de hospitalen, de schoolgebouwen en de gebouwen voor wetenschappelijk onderzoek, de palm- en eucalyptusdreven, de veelkleurige tuinbedden met tropische planten, de groententuin, de landbouwuitbatingen, de parken voor groot- en kleinvee, de elektrische centrale, de steenbakkerij; alles ademt er een serene welvaart. Een opvallend contrast met de armoede van de omgeving, waarvan het centrum, dat eruitziet als een uitgestrekte oase, het beeld van de abdijen uit het middeleeuwse Europa oproept..."⁽⁷⁹⁾.

Met honderden missieposten als abdijen, en talrijke plantages als reusachtige landerijen, had Congo het uitzicht van een middeleeuwse staat. En wat meer is, het tijds- en maatschappijbeeld van de blanke beschavers was eveneens middeleeuws. In een dergelijke samenleving was er absoluut geen plaats voor een syndicaat.

R. Bourgaux, die eind jaren '40 in de kolonie rondtoerde, vatte in zijn reisverhaal dit oubollige koloniale en missionaire idee van de maatschappij als volgt samen: "De beroepsorganisaties bij ons hebben burgerrechten verworven, en dat is ook maar rechtvaardig. Dat is niet zo in Congo [...]. Afrika staat vijandig tegenover het syndicalisme. Afrika, dat is: de Zwarten, de Blanken, de grote maatschappijen, de clerus en de administratie. En dat doet me denken aan het einde van de vorige eeuw, waar bij ons de situatie gelijkaardig was. De toestand is sedertdien geëvolueerd. Langzaam maar zeker groeide een betere sociale rechtvaardigheid. In Congo, zoals bij ons, is ze op gang gekomen! Men moet niets bruskeren, maar zich vastklampen met hardnekkigheid aan de realisatie van het werk dat werd ondernomen"⁽⁸⁰⁾.

Jacques Meert, van de KAJ-studiedienst te

Leopoldstad, publiceerde op 20 mei 1956 een gaaf en sereen maar confidencieel rapport, waarin hij de Kerk in Congo en haar toekomstperspectieven kritisch doorlichtte. In dit verslag maakte hij dezelfde bedenking als de auteurs die we hierboven hebben geciteerd: "Onder de hoede van de Kerk, in de schaduw van abdijen die zo wonderbaarlijk zijn verbeeld door de grote brousemisssies, kreeg een zeer rijke symbiose vaste vorm in het leven van de personen en van de sociale instellingen. De politieke, economische en religieuze machten waren verbonden. Die christelijke maatschappij, zoals die van de middeleeuwen, situeerde zich in een immense maar beperkte geografische entiteit, waarvan de grenzen werden verdedigd tegenover buiten waar barbaren leefden"⁽⁸¹⁾.

Maar de syndicale gedachte had evenmin een belangrijke plaats in het maatschappijbeeld van de autochtonen zelf. Deze endogene factor wordt curieus genoeg zelden naar voren geschoven, tenzij in sommige Congolese documenten. Volgens die Congolese auteurs was de transformatie van een clansolidariteit naar een solidariteit tussen arbeiders geen culturele evidentie.

Tijdens een groot colloquium dat te Kinshasa van 12 tot 16 december 1983 plaats had en gewijd was aan de geschiedenis van de syndicale beweging in Centraal-Afrika, werd de klemtoon juist op die endogene factor gelegd. Een van de oorzaken van de moeilijke start van het inlands syndicalisme werd als volgt geformuleerd: "De notie van syndicalisme was dus onbekend voor de Afrikaan en dit omwille van de organisatie van de traditionele maatschappij die gebaseerd was op het communautaire humanisme waarin de clansolidariteit de zwakke beschermt. Anderzijds, de Afrikaan die werkte voor zijn overleving en die van zijn familie, voelde niet de noodzaak van andere arbeidskrachten dan die van zijn familie. Bovendien, de afwezigheid van behoefte aan profijt, aan winst, is een element dat, gevoegd

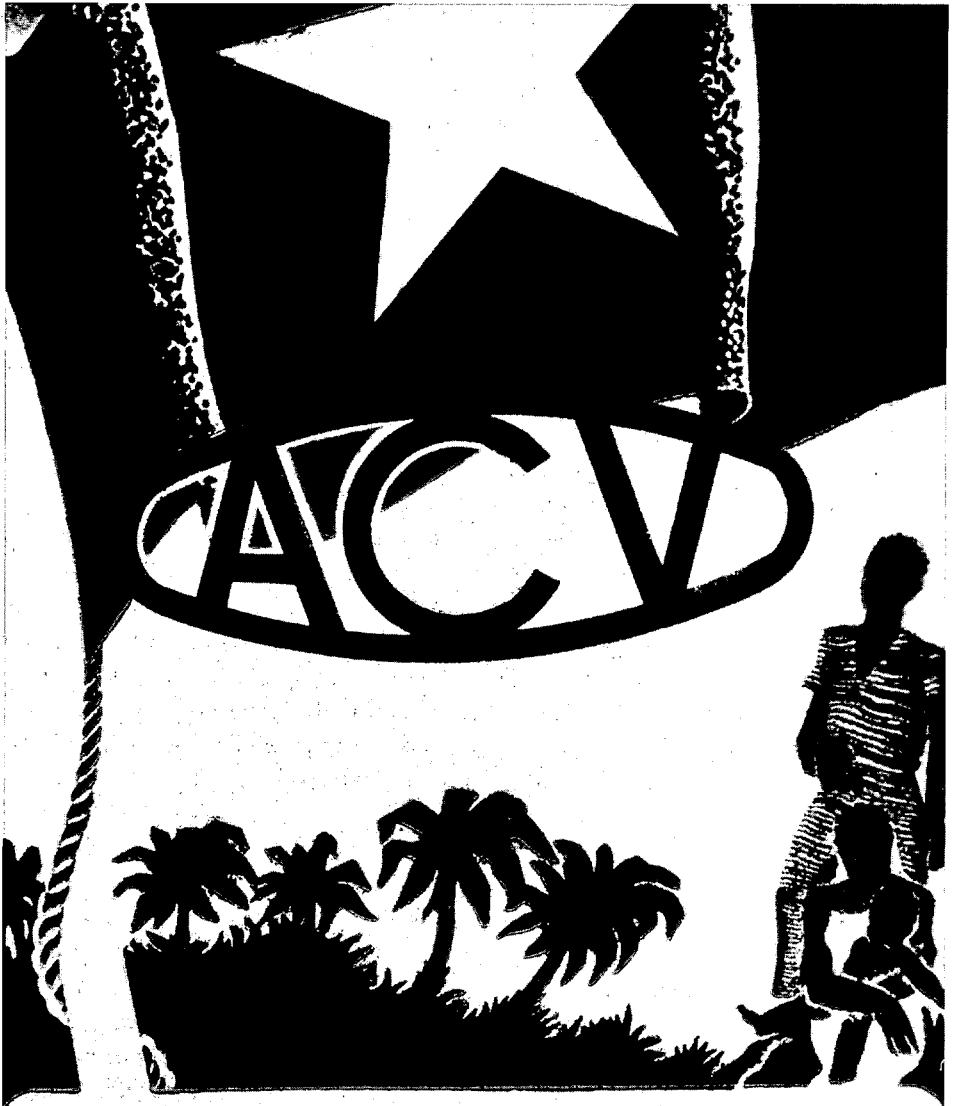
bij de organisatie van de traditionele maatschappij, de opkomst van een syndicale geest, onder welke vorm dan ook, niet kon bevorderen"⁽⁸²⁾.

Enkele bladzijden verder staat nog: "De opstanden van de inlandse bevolking die zich her en der manifesteerden, konden beschouwd worden als tekenen van revendicatie van betere werkomstandigheden. Maar de inlandse arbeiders, alhoewel zij uitgebuit werden, voelden nog niet de noodzaak om zich te verenigen om betere werkomstandigheden te eisen. En inderdaad, opgevoed in de geest van familie- en clansolidariteit vonden zij evenwicht in deze solidariteit, wat hen toeliet zich samen met de andere leden van de gemeenschap bezig te houden met hun eerste overlevingsactiviteit"⁽⁸³⁾.

De problemen stelden zich echter niet alleen op het niveau van de solidariteitsvorm. Vanuit cultureel oogpunt hadden vele Afrikanen moeite met de Europese noties over arbeid en geld. Die verschillen werden in 1958 reeds op uitstekende wijze uitgelegd door L.P. Aujoulat: "Natuurlijk is er een reusachtige afstand die de moderne en westerse opvatting over arbeid scheidt van de traditionele notie waaraan de Afrikanen zich vastklampen. De Afrikaanse 'arbeid' was, en blijft tot nu toe, in ruime mate direct utilitair: hij heeft als doel de productie van consumptiegoederen, het gebruik van materialen voor huisvesting [...].

Wat de 'arbeid' kenmerkt in zijn traditionele wijze, is dat die gedaan wordt ten voordele van de familiale gemeenschap, maar het vaakst met haar medewerking, op grond van een quasi heilig principe van verdeling van precieze taken tussen geheel het dorp of geheel de groep. Zo compenseert de collectivisatie van de krachten dikwijls de afwezigheid van geperfectioneerd materiaal.

Er is echter meer. Er is in het bijzonder het idee dat het werk de mens toelaat te participeren aan het werk van de natuur, door een tussenkomst die tegelijkertijd communautair en heilig is. De uitvoering van rituelen (het offeren van kippen enz.), ter

Het Syndicalisme en de Kolonie

DOOR

HENRI PAUWELS

Oud-Minister — Voorzitter van het Algemeen Christelijk Vakverbond.

Henri Pauwels schreef een bijzonder interessant boek over zijn reis naar Congo (KADOC Leuven)

gelegenheid van het begin van de landbouw- of jachtactiviteiten, maakt deel uit van het werk; de vrees voor bovennatuurlijke krachten zonder welke de gedane inspanning om te ontginnen of te zaaïen geen vruchten zou schenken, vormt een van de elementen van de 'arbeid' [...].

In elk geval, het traditionele Afrikaans werk past in het kader van een ontologische opvatting die zelf de economische en sociale organisatie bepaalt: men werkt niet voor het profijt, noch voor het rendement, noch voor een bezoldiging. Het werk is de deelname van iedereen ten voordele van de wording van de groep: het gaat tegelijkertijd om het verzekeren van de bevrediging van de elementaire behoeften en het waarborgen van de permanente behoeften en het waarborgen van de permanentie die de continuïteit bevordert van een groep waarvan de gestorven leden deelnemers blijven.

Dat maakt dat wij ver staan van de klassieke beelden van het nonchalante en luie Afrika dat geen economische bezorgdheid kent en onbekwaam is om iets anders te doen dan zich te laten meedrijven met het natuurlijke. Maar wij zijn terzelfdertijd ver verwijderd van onze moderne vormen van arbeid waarin de resultaten van de menselijke activiteit kwantitatief en kwalitatief worden geëvalueerd in centen.

Voor het Westen overheersen twee bezorgdheden: enerzijds, het transformeren van brute producten of van grondstoffen en anderzijds, het organiseren van een distributiecircuit; er wordt voorrang gegeven aan het kapitaal boven het werk. De grond zelf is kapitaal geworden, in tegenstelling tot de meeste fundamentele noties van de Afrikaanse ontologie.

Het is dus een nieuw leven dat aanbreekt voor een steeds uitgebreider groep Afrikanen: een anoniem leven ver van de groep in een anonieme agglomeratie; sterven in het harnas in een fabriek of op een werf die hen vreemd zijn; ziellose dwangarbeid buiten het normale leven; het periodisch ontvangen van een som geld die in hun ogen niet in verband staat met het rendement of het aantal uren

gewijd aan een taak of met de vrucht van het werk. Hoe kunnen we dan verwonderd zijn als een Afrikaans syndicalist loonarbeid heeft gedefinieerd als de moderne vorm van slavernij [...]”⁽⁸⁴⁾.

Het syndicalisme dat de blanken in Congo introduceerden, was gestoeld op westerse economische denkpatronen. Belgische ACV-syndicalisten in de kolonie, zoals Lecocq en Roosen, spanden zich wel geweldig in voor een beter loonbeleid en gunstiger arbeidsvoorwaarden voor inlandse arbeiders, maar dezen juichten hun idealisme geenszins toe omdat in hun traditioneel Afrikaans economisch denken andere noties over loon en arbeid heersten!

Besluit

Na de Tweede Wereldoorlog werd de Katholieke Kerk geconfronteerd met een grote mutatie in de koloniale maatschappij. Zij kon niet omheen de problematiek van de évolués en de arbeiders, twee groepen die in omvang toenamen en de desem van het dekoloniseringsproces zouden worden. En voor zover het historisch bronnenmateriaal het toelaat daar een zicht op te krijgen, mag men stellen dat binnen de Kerk een profetische minderheid een gedurfde en progressieve houding aannam inzake die twee kwesties. Een overweldigende meerderheid hulde zich in onverschilligheid en nog meer in een zekere vijandigheid.

Dit betekent helemaal niet dat de Kerk de snel groeiende industriële en commerciële zones links liet liggen. Zij werd zich bewust van het belang van de stadsevangalisatie. In de steden werden nieuwe missies ontwikkeld. Ter illustratie: in Leopoldstad stichtten de paters van Scheut onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog twee nieuwe parochies voor de zwarte bevolking: St.-Paul in 1946 en Onze-Lieve-Vrouw van Congo in 1949. Let wel, de segrega-

tie tussen blank en zwart werd op kerkelijk vlak niet ongedaan gemaakt⁽⁶⁵⁾!

In de steden en in de industriële gebieden bleven de missionarissen actief op de traditionele terreinen van onderwijs en gezondheid en uiteraard ook de pastoraal (catechese, huisbezoeken enz.). Vaak werden zij betaald door de grote koloniale ondernemingen om zich te ontfemen over de zwarte arbeiders; hun vrouwen en hun kinderen. Zo leverden de paters van Schéut, de benedictijnen, de salezianen en anderen het onderwijzend personeel voor de scholen die door de bedrijven zoals de Union minière, de Forminière of de Huileries du Congo Belge (HCB) werden gebouwd.

De vrouwelijke missionerende congregaties stonden verplegend personeel af. Een mooi voorbeeld is dat van de Union minière die leden van de Congregatie van de Zusters van Liefde van Gent, van de Zusters van Pittem, van de Ursulinen van Onze-Lieve-Vrouw Waver en van de Dames van Ficherfont inhuurden - om een oneerbiedige term te gebruiken - om in hun hospitalen (zowel voor blanken als voor zwarten) te Lubumbashi, Kipushi, Panda, Kowezi, Shinkolobwe en elders te werken.

De samenwerking tussen de Katholieke Kerk en de industriële maatschappijen werden achteraf dikwijls in vraag gesteld. Er bestond effectief het gevaar dat de missionarissen niet zozeer als evangelisatoren maar eenvoudig als kolonisatoren werden beschouwd door de inlandse bevolking. Maar het grootste verwijt aan hun adres was dat zij daardoor minder energie overhadden om zich met de proletariërs bezig te houden. Die zagen geen duidelijke tekenen dat de Katholieke Kerk hun miserabel lot ter harte nam of enig begrip had voor hun protest. Maar net zoals Jozef Van Wing en Giovanni Dellepiane, vond Jacques Meert in zijn fameus rapport van 1956 dat de Katholieke missionaire Kerk niets had geleerd uit de Europese sociale

geschiedenis: "*Indien de Kerk in Congo zich zou desinterresseren - al was het maar ogenschijnlijk - van die kwesties, zou zij in een nabije toekomst zien dat de arbeidersmassa - zelfs de gedoopten - zich van haar afkeert, zoals dit het geval was in Europa en elders. Het gevaar is des te reëler daar de socialisten profiteren van de actuele politieke conjunctuur om hun actie onder de Congolese arbeiders uit te breiden. Die actie zal, zoals in België en elders, zeer vijandig en agressief zijn*"⁽⁶⁶⁾.

Hij zag een groot probleem in het feit dat de missies zich uitsluitend voor het onderwijs interesseerden. Vele van die jonge knapen, vervolgde hij, hadden immers geen enkel toekomstperspectief na hun studies en verzeilden gewoon in de werkloosheid. In Leopoldstad werden toen ongeveer 10.000 jongeren geregistreerd die er vagebonden. Zij wilden doorleren maar hadden geen mogelijkheden. Bovendien hadden de jongeren, en niet alleen de zwervers, het gevoel dat zelfs het werk van de gekwalificeerden niet naar waarde geschat werd door de meeste Europeanen. Zij werden gekweld door het beeld van "*de Blanke die niet werkt*" en die om onbegrijpelijke redenen een veel groter loon kreeg en het beeld van de zwarte arbeider die wroette in onmenselijke omstandigheden en zeer lange trajecten moest afleggen om op zijn werk te geraken. Kortom, er heerste grote ontevredenheid onder de jongeren. De oorzaken van hun moeilijkheden schoven zij deels in de schoenen van hun leermeesters, onder wie de missionarissen. Die ontevredenheid vormden een uiterst gemakkelijke prooi voor allerlei marxistische propaganda, meende Meert.

Tot slot merkte hij op dat een arbeidersbeweging kon groeien uit twee fundamentele reacties: uit een collectief gevoel van ontevredenheid, van slachtoffer te zijn van onrechtvaardigheid en van rechten te hebben die men moet verdedigen; uit het collectieve gevoel door het

grote aantal een kracht te zijn. Die gevoelens leefden bij de Congolese arbeiders, beweerde hij. Maar ze werden miskend door de meeste blanken die meenden dat de Congolese arbeiders blijvend gehandicapt waren door hun tribaal particularisme, de diversiteit van de talen en de uitgestrektheid van het gebied. Uit die arbeidersbeweging zou dan een klassebewustzijn groeien, besloot Meert. En die bewustwording zou versterkt worden door de groeiende invloed die de Congolese arbeiders zouden ondergaan van de mondiale arbeidersbeweging. Hoe dan ook, die arbeidersbewegingen zouden, met of zonder het goedgevoelen van de koloniale overheersers, hun incarnatie vinden in arbeidersorganisaties.

- (1) Interessante reflecties hierover vindt men in: G. MOSMANS, *L'Eglise à l'heure de l'Afrique*, Tournai: Casterman, 1961, pp. 210-211.
- (2) R. ENDRIATIS, *Het missiewerk in Belgisch Kongo*, Brussel: Katholiek Archief, s.d., p. 23.
- (3) Archieven van de Koninklijke Paleizen [AKP], Fonds Leopold II, 251-2 (04/2), brief van A. Van der Veken aan Leopold II, Antwerpen, 22 april 1893.
- (4) AKP, Fonds Leopold II, 251-2 (04/2), omzendbrief van A. Van der Veken.
- (5) F. ZUCCARELLI, Le recrutement de travailleurs sénégalais par l'Etat Indépendant du Congo (1888-1896). In: *Revue Française d'Histoire d'Outre-Mer*, Paris, XLVIII (1961)3, pp. 475-476.
- (6) J.-P. MANDART, Le Chemin de fer Matadi-Kinshasa par des hommes, pour des hommes. In: *Zaire-Afrique*, n° 126, Kinshasa, 1978, pp. 365-376.
- (7) *Rapport sur la Mission au Congo des Prêtres du Diocèse de Gand, 1891-1899*, Gand, 1899.
- (8) ZANA AZIZA ETAMBALA, De houding van het Belgische episcopaat tegenover het Kongo van Leopold II, 1885-1908. In: *Wereld en Zending*, (1988)2, p. 117.
- (9) E. LAVEILLE, *L'Évangile au Centre de l'Afrique. Le Père Van Hencxthoven, S.J., Fondateur de la mission du Kwango (Congo belge), (1852-1906)*, Louvain: Ed. du Museum Lessianum, 1926, p. 276. Zie eveneens F. MUKOSO NG'EKIEB, *Les origines et les débuts de la mission du Kwango (1879-1914), Histoire du Christianisme Africain 1*, Facultés Catholiques de Kinshasa, 1993, p. 159.
- (10) E. LAVEILLE, *L'Évangile [...]*, p. 276.
- (11) A. DE SCHAETZEN, *Évangélisation à Kinshasa (1893-1964)*. In: *L'Église Catholique au Zaïre, un siècle de croissance (1880-1980)*, Kinshasa: Secrétariat Général de l'Épiscopat, 1987, p. 214.
- (12) Zie J. VAN WING, De sociale toestanden bij de inlanders in Belgisch Kongo. In: *Streven*, XIII(1946)4, pp. 261-273.
- (13) *Bijdragen over Belgisch-Congo tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Brussel: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, 1983.
- (14) R. WERBROUCK, *La campagne des Troupes Coloniales Belges en Abyssinie*, Léopoldville, s.d.
- (15) G. DELHOUGNE, *La Guerre dans les hautes herbes*, Liège: Editions Soledi, 1945; J. BRULS, *Vers les Hauts Plateaux d'Abyssinie: avec les Congolais en guerre*, Louvain: Editions Sam, s.d.; F. DE GRUNNE, *Ngolo, gibier de potence*, Bruxelles: Editions L. Cuypers, 1949.
- (16) W. FORD, *La guerre totale au Congo*, Londres: L'Office Belge d'Information et de Documentation, s.d. (vertaald uit het Engels); J.-C. WILLAME, Le Congo dans la guerre: la coopération économique belgo-alliée de 1940-1944. In: *Bijdragen over Belgisch-Congo tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1983, pp. 213-252; J.E. HELMREICH, The Uranium Negotiations of 1944. In: *Bijdragen over Belgisch-Congo [...]*, pp. 253-311.
- (17) *Union Minière du Haut-Katanga 1906-1956*, Bruxelles: L. Cuypers, 1956, p. 193.
- (18) *Union Minière [...]*, Evolution des techniques et des activités sociales, Bruxelles: L. Cuypers, 1957, p. 214 e.v. en p. 286 e.v.
- (19) *Union Minière [...]*, 1956, p. 197.
- (20) V. SOUCHARD, *Jours de brousse. Congo 1940-1945*, Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 1983, pp. 93-94.
- (21) A. GILLES de PELICHY, Crise dans la chrétienté du Congo. In: *Le Bulletin des Missions*, Bruges, XX (1946)2, p. 125.
- (22) G. HULSTAERT, Herinnering aan de oorlog. In: *Bijdragen over Belgisch-Congo tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Brussel: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, 1993, pp. 588-589.
- (23) E. DE BRUYNE, *Koloniale problemen voor morgen*, Antwerpen-Den Haag: Standaard Boekhandel-Martinus Nijhoff, 1946, pp. 31-32.
- (24) JOSSE, De l'hérésie à l'émeute. Les méfaits du Kitawala. In: *Grands Lacs*, Namur, (1er février 1946)4-5-6, pp. 74-75.
- (25) Archives Africaines du Ministère des Affaires Étrangères à Bruxelles, Kitawala synthèse, Congo

- belge, Administration de la sûreté, exemplaire n° 221, pp. 171-173.
- (26) *Archives Africaines [...]*, p. 172.
- (27) Cf. *Sociale actie in Belgisch-Kongo en in Ruanda-Urundi*, Brussel, s.d., pp. 43-62 (De Arbeiderswereld).
- (28) MWENE-BATENDE, *Mouvements messianiques et protestation sociale: Le cas du Kitawala chez les Kumu du Zaïre*, Kinshasa: Bibliothèque du Centre d'Études des Religions Africaines, Faculté de Théologie Catholique, Kinshasa, 1982.
- (29) B. JEWSIEWICKI, KILOLA LEMA & J.-L. VELLUT, Documents pour servir à l'histoire sociale du Zaïre: grèves dans le Bas-Congo (Bas-Zaïre) en 1945. In: *Études d'Histoire Africaine-VI*, 1973, pp. 155-188.
- (30) ZANA AZIZA ETAMBALA, Mouvement de grève à Matadi, 26-27 novembre 1945. In: *Zairus Lovaniensis* (Recueil d'études publié à l'occasion de la manifestation organisée à Louvain le 24 novembre 1988 par le Cercle des Chercheurs Zaïrois), Louvain, 1988, pp. 28-34.
- (31) Werkstaking en opstand van de zwarten in de streek van Matadi. In: *Sint-Gerardusbode*, (mei 1946)5, pp. 12-14.
- (32) KADOC, Leuven: Papiers E. De Jonghe, farde 117; Vertaling uit: *Les émeutes de Matadi, récit fait par le Supérieur de Matadi et communiqué aux Supérieurs à Bruxelles*.
- (33) Cf. ZANA AZIZA ETAMBALA, Les missionnaires rédemptoristes face au mouvement kimbanguïste, 1921-1925. In: *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, Bruxelles-Rome, LXIV(1994), pp. 149-221.
- (34) Werkstaking en opstand van de zwarten in de streek van Matadi (P.A. Stassen, 4-2-1946). In: *Sint-Gerardusbode*, (mei 1946)5, p. 14.
- (35) *Textes sur le Mouvement Syndical des Pays présentés au Colloque et Rapport des Séances des Travaux. Colloque Régional sur l'Histoire du Mouvement Syndical en Afrique Centrale*, pp. 96-97.
- (36) A. RUBBENS, De naweeën van de oorlogsinspanning. In: *Belgisch-Congo tijdens de Tweede Wereldoorlog [...]*, pp. 579-585.
- (37) P. TEMPELS, Bantoe-Filosofie (oorspronkelijke tekst), Kongo-Overzee Bibliotheek, Antwerpen: De Sikkels, 1946; Le concept fondamental de l'ontologie bantu, texte inédit du Père Placide Tempels (traduit du néerlandais et édité par A.J. SMET). In: *Mélanges de Philosophie Africaine, Recherches Philosophiques Africaines*, Kinshasa, III(1978), pp. 149-180.
- (38) P. TEMPELS, Moeten we op zoek naar een Bantu-filosofie? In: *Aequatoria*, VII(1944), pp. 143-151; P. TEMPELS, A la trace d'une philosophie bantoue. In: *Bulletin des Juridictions Indigènes*, XIII(1955)5, pp. 123-129; P. TEMPELS, Bantu-filosofie, band IV, 1945, pp. 60-73, pp. 93-102, pp. 267-274, pp. 378-386, pp. 413-422; band V, 1946, pp. 19-28.
- (39) Cf. A. SMET, Le Père Placide Tempels et son oeuvre publiée. In: *Revue Africaine de Théologie*, Kinshasa, (avril 1977)1, pp. 77-128. Dit artikel werd eveneens gepubliceerd in: A. RUBBENS, *Dettes de Guerre. Les Cahiers de la politique indigène*. Bloemlezing uit artikels verschenen in *L'Essor du Congo*, Elisabethville, 1945, pp. 17-23.
- (40) A. SMET, Le Père Placide Tempels et son oeuvre publiée, p.89.
- (41) A. SMET, *Le Père [...]*, pp. 89-90; A. RUBBENS, *Dettes [...]*, pp. 71-75.
- (42) A. SMET, *Le Père [...]*, p. 92.
- (43) J. VANDERLINDEN, *Pierre Ryckmans, 1891-1959. Coloniser dans l'honneur*, Bruxelles: De Boeck, 1994, pp. 552-553.
- (44) J. VANDERLINDEN, *Pierre Ryckmans [...]*, p. 554.
- (45) J. VAN WING, *De sociale toestanden bij de inlanders in Belgisch-Kongo*, pp. 272-273.
- (46) J. VAN WING, *De sociale [...]*, pp. 265-266.
- (47) J. DENIS, Jozef Van Wing. In: *Belgische Overzeese Biografie*, Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, deel VIII, Brussel, 1998, col. 461-470.
- (48) J. LEYDER, *Le colonat au Congo belge, les classes sociales et le contact des races*, Bruxelles: Secrétariat de la Société Royale Belge de Géographie, 1938. Zie ook: *Plan décennal pour le développement économique et social du Congo Belge*, t.1. Bruxelles: Les Editions De Visscher, 1949, pp. 85-86.
- (49) T. HEYSE, *Associations religieuses au Congo Belge et au Ruanda-Urundi (Législation générale, cessions et concessions. Bibliographie, 1939-1947)*, Bruxelles: Institut Royal Colonial Belge, XV, 1948, pp. 25-26; Cf. ZANA AZIZA ETAMBALA, *Relaties tussen de Katholieke Kerk en de overheid in Kongo. In: Wereld en Zending*, (1988)1, pp. 69-77.
- (50) Wij vatten hier de historiek van het ontstaan van de syndicaten in Kongo samen uit: P. JOYCE & R. LEWIN, *Les trusts au Congo*, Bruxelles: Société Populaire d'Éditions, 1961.
- (51) A. CORNEILLE, *Le Syndicalisme au Katanga*, Elisabethville: Les Editions Congolaises, 1945, p. 174.
- (52) L.P. AUJOULAT, *Aujourd'hui l'Afrique*, Tournai-Paris: Casterman, 1958, pp. 105-122.
- (53) Cf. I. DAVIES, *African Trade Unions*, Penguin African Library, 1966.
- (54) Een gedetailleerd werk over deze ordonnanties is dat van R. POUPART, *Première esquisse de l'évolution du syndicalisme au Congo*, Bruxelles: Editions de l'Institut de Sociologie (ULB), 1960.

- (55) L. BALLEGEER, Syndicalisme Indigène au Congo Belge. In: *CEPSI*, Elisabethville, (1948)6, pp. 99-108.
- (56) J. RYCKBOST, Origines et évolution du syndicalisme chrétien au Congo (1945-1960). In: *Les Dossiers de l'Action Sociale Catholique*, n° 5, Bruxelles, mai-juin 1962, pp. 331.
- (57) G. FELTZ, Monseigneur de Hemptinne pendant la Seconde Guerre Mondiale. In: *Bijdragen over Belgisch-Congo tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Brussel: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, 1983, pp. 419-437.
- (58) *Troisième Conférence Plénière des Ordinaires des Missions du Congo Belge et du Ruanda-Urundi, Léopoldville, 25 juin - 8 juillet 1945*, pp. 256-257.
- (59) J.-L. VELLUT, Le Katanga industriel en 1944: malaises et anxiétés dans la société coloniale. In: *Bijdragen over 'Belgisch-Congo tijdens de Tweede Wereldoorlog'*, Brussel: Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen, 1983, pp. 495-523.
- (60) Abdij Sint-André Loppem, archief J. de Hemptinne, Dossier *Polemiek met Tschoffen*, brief van mgr. Dellepiane aan mgr. de Hemptinne, Leopoldstad, 3 november 1943.
- (61) J. VAN WING, Quelques aspects de l'état social des populations indigènes du Congo belge. In: *Institut Royal du Congo Belge*, Bruxelles, XVIII (1947)1, pp. 186-187.
- (62) VAN WING J., *Quelques aspects [...]*, pp. 198-199.
- (63) VAN WING J., Evangelisatie en missieproblemen. In: *Kerk en Missie* (spécial nummer: *De Kerk in Kongo en in Ruanda-Urundi*), Brussel, (april 1950)98, pp. 46-53.
- (64) J. VAN WING, *Evangelisatie [...]*, p. 52.
- (65) J. VAN WING, *Evangelisatie [...]*, p. 53.
- (66) J. MAMPUYS, Le syndicalisme chrétien (hoofdstuk III). In: *Histoire du Mouvement Ouvrier Chrétien*, Kadoc-studies 16, deel II, Leuven University Press, 1994, pp. 235-236.
- (67) H. PAUWELS, *Le syndicalisme et la colonie*, Bruxelles: Editions de la CSC, s.d.
- (68) R. LECOCQ, Christelijk syndicalisme in Belgisch Kongo. In: *Kerk en Missie* (spécial nummer: *De Kerk in Kongo en in Ruanda-Urundi*), Brussel, (april 1950)98, pp. 98-100.
- (69) L. GUEBELS, *Relation complète des travaux de la Commission Permanente pour la Protection des Indigènes (1911-1951)*, Gembloux: Duculot, s.d., p. 669.
- (70) E.F. HENRY, La main-d'oeuvre indigène. In: *Congrès Colonial National, VIe Session tenue au Sénat de Belgique les 4 et 5 octobre 1947. Comptes rendus des séances et Rapports préparatoires*, Bruxelles: Editions Techniques et Scientifiques R. Louis, 1948, pp. 323-335.
- (71) Abdij Sint-André Loppem, archief J. de Hemptinne, Farde *Politique Indigène - Organisation Politique de la Colonie - Statuts Politiques*.
- (72) L. BALLEGEER, *Syndicalisme Indigène [...]*, pp. 100-101.
- (73) A.A.J. VAN BILSEN, *Vers l'Indépendance du Congo et du Ruanda-Urundi*, Kinshasa: Presses Universitaires du Zaïre, 1977, pp. 86-95.
- (74) J.-P. PAULUS, *Congo 1956-1960*, Bruxelles-Paris: Terre d'Europe, s.d., p. 106.
- (75) A. DOUCY & P. FELDHEIM, *Problèmes du travail et politique sociale au Congo Belge*, Bruxelles: Les Editions de la Librairie encyclopédique, 1952, pp. 109-115.
- (76) P. DEMUNTER, *Masses rurales et luttes politiques au Zaïre: le processus de politisation des masses rurales au bas-Zaïre*, Paris: Ed. Anthropos, 1975, p. 192 e.v.
- (77) A.A.J. VAN BILSEN, *Vers l'indépendance du Congo et du Ruanda-Urundi*.
- (78) G. HULSTAERT, Contre la prolétarianisation des Congolais. In: *Aequatoria*, Coquilhatville, (1948)3, pp. 106-107.
- (79) T. MARVEL, *Le nouveau Congo*, Bruxelles, 1948, p. 72.
- (80) E. VERLEYEN, *Congo, patrimoine de la Belgique*, Bruxelles, 1950, pp. 51-52.
- (81) R. BOURGAUX, *Congo, terre vivante*, Bruxelles, 1949, pp. 150-151.
- (82) R. BOURGAUX, *Congo, terre vivante*, p. 6.
- (83) *Textes sur le Mouvement Syndical des Pays représentés au Colloque et Rapport des séances de travaux. Colloque régional sur l'histoire du Mouvement Syndical en Afrique Centrale*, p. 86.
- (84) R. BOURGAUX, *Congo, terre vivante*, p. 88.
- (85) L.P. AUJOUAT, *Aujourd'hui l'Afrique*, pp. 123-124.
- (86) Een interessant verhaal over de beginnende stadsevangelisatie in Leopoldstad vindt men in het onuitgegeven autobiografisch document van de scheutist P. VAN DEN BOSCH, *25 jaren in de branding. Congo-Zaïre, nov. 1949 - jan. 1975*, s.l., 1992.
- (87) R. BOURGAUX, *Congo, terre vivante*, p. 18.